

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Andrea Hámorská

SMLUVNÍ POKUTA A ÚROKY Z PRODLENÍ PODLE OBCHODNÍHO ZÁKONÍKU

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Daniel Patěk, Ph.D.

Katedra obchodního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 7.4.2010

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne

.....
Andrea Hámorská

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych tímto poděkovala JUDr. Danielu Patěkovi, Ph.D. za odborné vedení při přípravě této diplomové práce, a to především za jeho cenné rady a připomínky a dále také za rychlé reakce na moje dotazy, a to i prostřednictvím e-mailu.

OBSAH

Úvod	1
1. Vývoj právní úpravy	4
1.1 Historické úpravy	4
1.2 Současná zákonná úprava	6
2. Funkce smluvní pokuty a úroků z prodlení	8
3. Právní titul vzniku povinnosti platit smluvní pokutu a úroky z prodlení	12
4. Odpovědnostní princip	13
5. Konstrukce smluvní pokuty a úroků z prodlení	17
6. Smluvní pokuta jako důsledek prodlení se splněním peněžitého závazku	20
6.1 Rozsah aplikace smluvní pokuty a úroků z prodlení	20
6.2 Možnost sjednat smluvní pokutu pro případ prodlení s dlužníka plněním peněžitého závazku	21
6.3 Možnost vyloučení práva na úroky z prodlení	22
7. Osoba povinná platit smluvní pokutu a úroky z prodlení	25
8. Formy smluvní pokuty a úroků z prodlení	27
9. Sjednání příliš vysoké smluvní pokuty nebo úroků z prodlení	28
9.1 K přiměřenosti výše smluvní pokuty a úroků z prodlení	29
9.2 Dobré mravy a zásady poctivého obchodního styku	30
9.3 Moderační právo soudu u smluvní pokuty	33
10. Sjednání příliš nízké smluvní pokuty nebo úroků z prodlení	36
10.1 Zákaz vzdát se budoucího práva na náhradu škody	37
10.2 Zákaz „zřejmě zneužívající“ výše úroků z prodlení	38
11. Míra závislosti smluvní pokuty a úroků z prodlení na primární pohledávce	39
11.1 Akcesorita	39
11.2 Samostatný nárok versus příslušenství	42
11.3 Důsledky postoupení primární pohledávky	44
12. Prodlení s placením smluvní pokuty nebo úroků z prodlení	46
12.1 Splatnost smluvní pokuty a úroků z prodlení	46
12.2 Důsledky prodlení s placením smluvní pokuty a úroků z prodlení	47
13. Promlčení práva na smluvní pokutu a úroky z prodlení	49
14. Rozlišování mezi smluvní pokutou a úroky z prodlení	52
14.1 Chybějící nebo nejasné označení	52
14.2 Úrok z prodlení sjednaný jako jednorázové plnění	54
Závěr	55
Seznam použitých skratek	59
Seznam použité literatury	60
Resumé	63

ÚVOD

Smluvní pokuta je zajišťovacím prostředkem¹, jenž je v obchodních smluvních vztazích hojně využíván. Důvodů ke sjednání smluvní pokuty je několik, přičemž tyto důvody korespondují s funkcemi smluvní pokuty. Sjednání smluvní pokuty pro případ porušení závazku pojišťuje splnění této povinnosti a zvyšuje tedy pravděpodobnost, že povinnost bude splněna v souladu s ujednáním. Jedná se však pouze o zmíněné zvýšení pravděpodobnosti – může se stát, že smluvní pokutou zajištěná povinnost bude přesto porušena. V takovém případě pak zaplacení smluvní pokuty kompenzuje věřitele, respektive škodu, jež mu vzniká jako pravděpodobný důsledek takového porušení povinnosti. V neposlední řadě je povinnost k zaplacení smluvní pokuty trestem pro dlužníka, jenž porušuje svoje závazky.

Úroky z prodlení se naproti tomu v teorii nepovažují za zajišťovací prostředek a odpovídá tomu i systematické zařazení jejich úpravy v občanském a obchodním zákoníku². Ovšem tím, že obchodní zákoník dává smluvním stranám relativní³ volnost při sjednání výše úroků z prodlení, však dochází ke stírání rozdílů mezi úroky z prodlení a smluvní pokutou zajišťující řádné a včasné splnění peněžitého závazku. I úroky z prodlení pak mohou plnit stejné funkce jako smluvní pokuta, a to zajišťovat, kompenzovat a trestat.

Zákonná úprava obou těchto institutů v občanském a obchodním zákoníku je příliš strohá, když regulace smluvní pokuty a úroků z prodlení v obou těchto zákonících dohromady je obsažena v méně než deseti spíše stručných ustanoveních⁴. Tato skutečnost následně způsobuje nejednu nejasnost. Nejen smluvní strany, které mají zájem ujednat smluvní pokutu či úroky z prodlení (a v souvislosti s tím přemýšlejí, který institut by byl pro ně výhodnější), ale dokonce i právní teorie má problémy vyložit zákonnou úpravu se všemi

¹ Předně zajišťovací povaha smluvní pokuty (alespoň podle chápání zákonodárce) plyne ze systematického zařazení úpravy smluvní pokuty mezi způsoby zajišťujícími splnění závazku, a to v občanském i obchodním zákoníku.

² V občanském zákoníku jsou upraveny v rámci změn obsahu závazků a v obchodním zákoníku v rámci následků porušení smluvních povinností.

³ Relativní vzhledem k samozřejmě aplikaci obecných korektivů smluvní volnosti (tj. dobrých mravů a zásad poctivého obchodního styku) i na ujednání o výši úroků z prodlení a dále vzhledem k sankcionování ujednání o takové výši úroků, jež je zřejmě zneužívající ve vztahu k věřiteli, neplatností tohoto ujednání.

⁴ Občanský zákoník upravuje úroky z prodlení v ustanoveních § 517 odst. 2 a § 519 a smluvní pokutu v ustanoveních § 544 a 545. V obchodním zákoníku se úprava úroků z prodlení soustřeďuje do ustanovení § 369 a 369a a úprava smluvní pokuty je obsažena v § 300 až 302 ObchZ.

jejími důsledky pro tyto instituty. Vzhledem k tomu, že ani jeden ze zmíněných zákoníků neupravuje vztah smluvní pokuty a úroků z prodlení, nejasnosti vznikají i v této oblasti a zejména aplikační praxe má potíže mezi těmito instituty rozlišovat. K jejich rozdílným či společným vlastnostem a možnostem jejich souběhu je tak velmi často nucen se vyjadřovat až Nejvyšší soud České republiky.

V právní literatuře lze nalézt četné články a také další vědecké publikace pojednávající o smluvní pokutě. O něco méně, ale přece, je pak těch zabývajících se úroky z prodlení. Největší problém spatřuji v nedostatku prací, jež by se zabývaly porovnáním těchto institutů. Potřeba takového vzájemného porovnání, které by sesumarizovalo společné rysy a upozornilo na trvající rozdíly, vyplývá především z výše naznačeného splývání těchto institutů v případech, kdy je smluvní pokuta sjednána pro případ prodlení se splněním peněžitého závazku. Právě tento nedostatek byl pro mě **motivem** pro sepsání této diplomové práce.

Cílem mé práce proto není do detailů rozebrat zmiňované instituty v celé jejich šíři a už vůbec ne poskytnout samostatný pohled na obě z nich, či být průvodcem jejich sjednávání. Vůdčí myšlenkou práce je postavit si tyto instituty vedle sebe a porovnat je v oblastech, jež jsou důležité pro praxi a v nichž se objevují otazníky. Jelikož takové porovnání je důležité zejména kvůli aplikačnímu překryvu úroků z prodlení a smluvní pokuty v případech, kdy tato zajišťuje závazek k peněžitému plnění, zaměřuji se při porovnávání právě na ně. Vedena jsem přitom snahou poukázat na aspekty smluvní pokuty a úroků z prodlení, jež je třeba vzít v úvahu při rozhodování o tom, který institut upřednostnit, a zodpovědět otázky o výhodách a nevýhodách toho kterého institutu.

Pokud jde o **systematiku** práce, na začátku stručně nastiňuji historické právní úpravy obou institutů s plynulým přechodem k té současné a dále pokračuji podrobnějším rozbořením jejich funkcí, které jsem už stručně zmínila výše. Právě historické úpravy a funkce smluvní pokuty a úroků z prodlení totiž nejednou bývají zdrojem argumentace při obhajování názorů na jejich různé vlastnosti. V souladu s výše uvedeným cílem práce pak její stěžejní část tvoří kapitoly 3 až 13, v nichž porovnávám smluvní pokutu a úroky z prodlení z hlediska jejich jednotlivých vlastností. Kvůli všem odlišnostem, které plynou z takového porovnání, pak pro strany může mít významné důsledky to, zda pro případ prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku

ujednají smluvní pokutu nebo odchylnou výši úroků z prodlení. Jelikož však vůle smluvních stran není z jejich ujednání vždy jasná, před závěrem zařazuji kapitolu pojednávající o soudním rozlišování mezi smluvní pokutou a úroky z prodlení právě v takových případech sporných ujednání.

1. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY

1.1 Historické úpravy

Smluvní pokuta jako nástroj soukromého obligačního práva je tradičním institutem, který byl na našem území upraven již v obecném zákoníku občanském (patent č. 946/1811 Sb. z. s.). Systematicky byla úprava smluvní pokuty zakotvena v rámci úpravy náhrady škody a hlavní funkcí smluvní pokuty byla paušalizace náhrady škody⁵, nikoliv funkce zajišťovací. Silná vazba na náhradu škody spočívala v tom, že předpokladem pro vznik nároku na platně sjednanou smluvní pokutu byl vznik újmy na straně věřitele⁶.

I úroky z prodlení byly zakotveny už v obecném zákoníku občanském, který v § 1333 stanovil: „Škoda, kterou způsobil dlužník svému věřiteli prodlením vymíněného placení dlužné jistiny, nahrazuje se úroky, určenými zákonem (§ 995).“ Tato úprava úroků z prodlení na našem území nedoznala změny až do konce roku 1950. Úroky z prodlení tedy v režimu obecného zákoníku občanského představovaly stejně jako smluvní pokuta formu náhrady škody, a to paušalizovanou.

V roce 1950 byl na našem území přijat občanský zákoník (č. 141/1950 Sb.), jenž přesunul úpravu smluvní pokuty z části věnující se náhradě škody do části upravující zajištění závazků. Přes změnu systematického řazení však věcně nedošlo k změně pojetí smluvní pokuty a vazba na náhradu škody zůstala zachována. I v jeho režimu náležela věřiteli smluvní pokuta místo náhrady škody vzniklé v důsledku porušení zajištěné povinnosti⁷.

V rámci úpravy úroků z prodlení stanovil zmíněný občanský zákoník jejich maximální povolenou výši, kterou stranám umožnil snížit dohodou⁸. Oproti předchozí úpravě byl

⁵ Srov. § 1336 patentu č. 946/1811 Sb. z. s.: „Smluvní strany mohou sjednati zvláštní úmluvu, že má býti místo újmy, která se má nahraditi, zapravena určitá peněžitá nebo jiná částka...“ nebo také komentář Kubeše k tomuto ustanovení in Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému. Díl V. Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1937, s. 969.

⁶ Srov. komentář Kubeše k § 1336: „Povinnost platiti konvenční pokutu nastává jen tehdy, když nastala opravdu nějaká újma, škoda, byť sebe menší.“ In Rouček, F., Sedláček, J., op. cit. sub 5, s. 971.

⁷ Srov. § 284 odst. 1 zákona č. 141/1950 Sb.: „Sjednají-li strany pro případ nesplnění smlouvy místo náhrady škody smluvní pokutu a bude-li smluvní povinnost vinou dlužníkovou porušena, může věřitel požadovat buď splnění smluvních povinností nebo smluvní pokutu.“

⁸ Srov. § 255 zákona č. 141/1950 Sb.

změněn vztah úroků z prodlení k náhradě škody – úroky přestaly suplovat nárok na náhradu škody, jejich výše se na náhradu škody pouze započítávala⁹.

Ohledně zákoníku mezinárodního obchodu (č. 101/1963 Sb.) Z. Kovařík¹⁰ uvádí, že v něm byla oslabena vazba smluvní pokuty na náhradu škody, a to proto, že stanovil, že právo na smluvní pokutu vzniká bez ohledu na to, zda věřiteli vznikla v důsledku porušení zajištěné povinnosti škoda. Vazba na náhradu škody však nebyla zrušena úplně, protože zákoník dále stanovil, že smluvní pokuta vylučuje nárok na náhradu škody způsobené porušením zajištěné povinnosti. Pokud jde o systematické zařazení, smluvní pokuta byla i v tomto zákoníku upravena v rámci zajišťovacích závazků.

Úrokům z prodlení stanovil zákoník mezinárodního obchodu zákonnou výši¹¹, od níž se nebylo možné odchýlit. I podle tohoto zákona měl věřitel právo na náhradu škody jen v rozsahu přesahujícím částku úroků z prodlení¹².

Posléze uvedený zákoník se však uplatňoval pouze ve vztazích se zahraničními subjekty, zatímco úpravu tuzemských hospodářských vztahů obsahoval hospodářský zákoník (č. 109/1964 Sb.), jenž se vyznačoval vysokou mírou státního dirigizmu¹³. Zákoník opustil pojem smluvních pokut a namísto nich upravoval tzv. majetkové sankce, v rámci nichž rozlišoval sankce zákonné a smluvní. Jejich úpravu přitom systematicky zařadil do části pojednávající o důsledcích porušení závazků, opustil tedy vazbu na zajištění závazků. Podle původního znění měly přednost sankce zákonné, jejichž vymáhání bylo dokonce věřitelům vnuceno¹⁴. V roce 1990 byl zákoník novelizován a vztah mezi zákonnými a smluvními majetkovými sankcemi byl obrácen. Primárními se staly smluvené majetkové sankce a jen subsidiárně (tj. v případě absence smluvních ujednání o majetkových sankcích) se aplikovaly majetkové sankce zákonné. Pokud jde o vztah majetkových sankcí k náhradě škody, zákoník obsahoval v rámci úpravy náhrady škody ustanovení zakotvující, že se na náhradu škody započítávají všechny majetkové sankce, které byly zaplacený za nesplnění povinností, jejichž porušením byla

⁹ Srov. § 253 odst. 2 věta druhá zákona č. 141/1950 Sb.

¹⁰ Kovařík, Z. Smluvní pokuta. Právní rozhledy, 1999, č. 9, s. 455.

¹¹ Srov. § 231 odst. 2 zákona č. 101/1963 Sb.

¹² Srov. § 231 odst. 3 zákona č. 101/1963 Sb.

¹³ Patěk, D. Smluvní pokuta v obchodních vztazích. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2006, s. 13.

¹⁴ Srov. § 142 odst. 1 zákona č. 109/1964 Sb.

škoda způsobena¹⁵. Ani v tomto zákoníku tedy po obsahové stránce nebyla návaznost smluvených majetkových sankcí (tj. institutu nahrazujícího dosavadní smluvní pokutu) na náhradu škody opuštěna.

Podle hospodářského zákoníku patřily úroky z prodlení jako obecná sankce pro případ prodlení s plněním peněžitého závazku mezi zákonné majetkové sankce, jejichž výše byla stanovena přímo zákonem¹⁶. V důsledku toho se na ně vztahovala povinnost věřitele je dlužníkovi vyúčtovat a následně vymáhat. Vzhledem k obecnosti pravidla o započítávání všech majetkových sankcí, které byly zaplacený za porušení povinností, jimiž byla škoda způsobena, na náhradu škody, se takováto úprava vztahu k náhradě škody vztahovala i na úroky z prodlení.

1.2 Současná zákonná úprava

I když byl dosud platný občanský zákoník (č. 40/1964 Sb.) přijat ve stejném roce jako výše uvedený hospodářský zákoník, až do konce roku 1991 vůbec nezakotvoval institut smluvní pokuty. S účinností od 1.1.1992 byla její úprava včleněna do dvou ustanovení, a to § 544 a § 545, kde zůstala dodnes. Úprava smluvní pokuty je tak zařazena do oddílu s názvem „Zajištění závazků“.

Přestože by se na základě historického vývoje právní úpravy na první pohled mohlo zdát, že došlo k posunu v pojetí smluvní pokuty (a to z paušalizované náhrady škody na zajišťovací instrument), k žádné zásadní změně nedošlo. Tak jak byla i za působnosti všeobecného občanského zákoníku uznávána i její funkce zajišťovací¹⁷, se dnes přes její systematické zařazení uznává její funkce paušalizované náhrady škody¹⁸. Občanský zákoník sice zakotvuje, že předpokladem pro vznik práva na smluvní pokutu není vznik škody¹⁹, čímž je vazba tohoto institutu na náhradu škody do jisté míry oslabena, ale na druhou stranu, nesjednají-li smluvní strany odchýlnou úpravu, právo na smluvní pokutu vylučuje nárok na náhradu škody²⁰.

¹⁵ Srov. § 147 odst. 3 zákona č. 109/1964 Sb.

¹⁶ Srov. § 378a zákona č. 109/1964 Sb.

¹⁷ Srov. komentář Kubeše k § 1336 in *Rouček, F., Sedláček, J.*, op. cit. sub 5, s. 969.

¹⁸ *Plíva, S.* Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2006, s. 92.

¹⁹ Srov. § 544 odst. 1 ObčZ.

²⁰ Srov. § 545 odst. 2 ObčZ.

Obecná právní úprava smluvní pokuty obsažená v občanském zákoníku se s odchylkami stanovenými obchodním zákoníkem (č. 513/1991 Sb.)²¹, jenž je k němu ve vztahu speciality, podpůrně uplatní i v obchodních vztazích. Z těchto odchylek stojí za zmínku na tomto místě zakotvení absolutní objektivní odpovědnosti za porušení závazku a moderačního práva soudu, o obou z nich však bude podrobněji pojednáno až dále²².

Závěrem je nutno dodat, že s výjimkou ustanovení § 301 ObchZ²³ (tj. ustanovení zakotvující moderační právo soudu) se jedná o úpravu vesměs dispozitivní. Vzájemnou dohodou stran lze tudíž její obsah modifikovat či uplatnění jednotlivých ustanovení vyloučit.

Na rozdíl od úpravy smluvní pokuty, která původně v dnešním občanském zákoníku (č. 40/1964 Sb.) absentovala, bylo současné ustanovení § 517 odst. 2 pojednávající o úrocích z prodlení jeho součástí už v původním znění, i když tenkrát bylo zařazeno v § 85 odst. 2. Součástí nové části osmé občanského zákoníku se stalo na základě novelizace provedené zákonem č. 509/1991 Sb., jenž nabyl účinnosti 1.1.1992.

Obecná úprava úroků z prodlení se však v závazkových právních vztazích podřazených obchodnímu zákoníku příliš neuplatní, a to vzhledem k relativní komplexnosti jejich úpravy v obchodním zákoníku (č. 513/1991 Sb.). Ten reguluje úroky z prodlení v ustanoveních § 369 a relativně nového²⁴ § 369a²⁵, jenž do české právní úpravy transponuje evropskou směrnici²⁶.

²¹ § 300 až 302 ObchZ.

²² Záměrně neuvádím i „odchylku“ stanovenou ustanovením § 302 ObchZ („*Odstoupení od smlouvy se nedotýká nároku na zaplacení smluvní pokuty*“). Důvodem je, že se domnívám, že se nejedná o žádnou výjimku stanovenou pro oblast obchodních vztahů, jak vysvětluji dále v kapitole věnující se akcesoritě ujednání o smluvní pokutě.

²³ Srov. § 263 odst. 1 ObchZ.

²⁴ Novelizující zákon č. 554/2004 Sb. nabyt účinnosti k 1.1.2005.

²⁵ V této souvislosti je třeba alespoň ve stručnosti upozornit na odlišnou působnost § 369a oproti obchodním závazkovým vztahům, na něž se vztahuje úprava části třetí ObchZ.

Obchodními závazkovými vztahy jsou podle § 261 odst. 1 ObchZ vztahy mezi podnikateli týkající se jejich podnikatelské činnosti a podle § 261 odst. 2 ObchZ dále vztahy mezi státem nebo samosprávnou jednotkou a podnikateli při jejich podnikatelské činnosti, to však jen za podmínky, že se týkají zabezpečování veřejných potřeb. Naproti tomu § 369a upravuje vztahy mezi podnikateli navzájem, kde však na rozdíl od § 261 odst. 1 nestanoví podmínku, že se musí týkat jejich podnikatelské činnosti, a dále mezi podnikateli a veřejnoprávními korporacemi (tento pojem přitom zahrnuje kromě státu a samosprávních jednotek i další subjekty), kde znovu na rozdíl od § 261 odst. 2 ObchZ nestanoví podmínku souvislosti se zabezpečováním veřejných potřeb. Věcně je pak dále působnost § 369a zúžena jen na vztahy, jejichž předmětem je úplatná dodávka zboží a služeb.

Na rozdíl od režimu občanského zákoníku je tak především možno sjednat výši úroků z prodlení. Právě případ, kdy smluvní strany tuto možnost nevyužijí, je jediným případem užití občanskoprávní úpravy úroků z prodlení i ve vztazích podřazených obchodnímu zákoníku. § 369 ObchZ totiž stanoví, že v takovém případě má věřitel právo na úroky z prodlení ve výši stanovené předpisy práva občanského^{27 28}. Co se týče vztahu úroků z prodlení k náhradě škody, ten je v zákoníku řešen tak, že se úroky z prodlení na náhradu škody započítávají.

I zákonná ustanovení upravující úroky z prodlení jsou s výjimkou odstavců 4 a 5 ustanovení § 369a ObchZ dispozitivní²⁹, a tak i ohledně úroků z prodlení mají při dodržení obecných korektivů smluvní autonomie strany v zásadě volnou ruku.

2. FUNKCE SMLUVNÍ POKUTY A ÚROKŮ Z PRODLENÍ

Shrneme-li všechny funkce, které může **smluvní pokuta** v obchodních závazkových vztazích plnit, lze je rozčlenit na následující: funkce preventivní (neboli zajišťovací), funkce reparační (neboli kompenzační) a funkce trestní (neboli sankční)³⁰.

Rozhodla jsem se výše uvedené funkce blíže rozebrat v pořadí, v němž se uplatňují z časového hlediska, a to vzhledem k tomu, že se domnívám, že je nemožné určit, která z funkcí je primární, a postupovat následně k funkcím méně důležitým. Je tomu tak proto, že

Z vymezení působnosti § 369a plyne, že se jeho úprava bude vztahovat i na některé vztahy, jež nelze podřadit pod § 261 odst. 1 nebo § 261 odst. 2, a v důsledku toho se na ně nebude vztahovat úprava zakotvena v ostatních ustanoveních části třetí ObchZ. Naopak budou existovat i vztahy, jež jsou obchodními závazkovými vztahy ve smyslu § 261 nebo 262 ObchZ, nespádají však pod působnost § 369a.

²⁶ Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2000/35/ES o postupu proti opožděným platbám.

²⁷ Ani v tomto případě se však neužije přímo občanský zákoník, ale prostřednictvím jeho odkazu v § 517 odst. 2 nařízení vlády č. 142/1994 Sb., kterým se stanoví výše úroků z prodlení a poplatku z prodlení podle občanského zákoníku.

²⁸ Pro absolutní úplnost je nutno dodat, že ve vztazích, v nichž bude dlužníkem nepodnikatel, se uplatní § 262 odst. 4 ObchZ. Podle něho se odpovědnost strany – nepodnikatele za porušení závazků ze vztahů podřízených obchodnímu zákoníku řídí občanským zákoníkem, a proto v takovém případě nebude vůbec možné sjednat výši úroků z prodlení odchylně od výše stanovené v nařízení vlády č. 142/1994 Sb. K tomu srov. i rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.10.2008, sp. zn. 32 Odo 873/2006.

²⁹ Spornou je otázka dispozitivnosti § 517 odst. 2, věta za středníkem ObčZ, o níž sice Nejvyšší soud ČR pravidelně judikuje, že je kogentní (viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.3.2005, sp. zn. 33 Odo 1117/2003), teorie je však v zásadě názoru opačného (srov. např. *Alexander, J.* Ke smluvní volnosti v otázce úroků z prodlení. Právní rozhledy, 2006, č. 2, s. 70). Vzhledem k tomu, že však obchodní zákoník výslovně umožňuje dohodu stran o výši úroků z prodlení, toto ustanovení se ve vztazích obchodního práva neuplatňuje a uvedený spor proto nemá význam pro téma této práce.

³⁰ *Patěk, D.*, op. cit. sub 13, s. 17.

zmíněné funkce smluvní pokuta plnit může, nicméně v konkrétních případech, a to v závislosti na skutkových okolnostech a obsahu ujednání (jak uvedu níže), se uplatnit nemusí. V důsledku toho se pak v jednotlivých případech do popředí dostávají rozdílné funkce.

Funkcí, která se časově uplatňuje jako první, je funkce preventivní. Preventivně totiž smluvní pokuta, nebo přesněji ujednání o smluvní pokutě, působí už od účinnosti tohoto ujednání, a to tím způsobem, že na dlužníka vyvíjí nátlak směřující k řádnému splnění smluvní pokutou zajištěné povinnosti. Už od okamžiku vzniku ujednání o smluvní pokutě si je totiž dlužník vědom, že nesplní-li svou povinnost řádně a včas, ponese důsledky formou placení smluvní pokuty, k němuž se zavázal. To by ve svém důsledku mělo dlužníka motivovat k dodržení smlouvy a vyloučit nebo alespoň omezit jeho možné úvahy o tom, zda by pro něj nebylo ekonomicky výhodnější smlouvu porušit.³¹ Věřitel takto zajištěné povinnosti má na druhé straně jistotu, že nedostojí-li dlužník svému závazku v souladu s ujednáním, vznikne tím věřiteli právo na smluvenou částku.

Jistou výhradu mám vůči označování této funkce slovem zajišťovací, když za přesnější považuji slovo *utvrzovací*. Ujednání o smluvní pokutě totiž utvrzuje věřitele, že závazek zajištěný smluvní pokutou byl převzat odpovědně a že úmyslem dlužníka je řádně a včas jej splnit³², její efektivnost je však limitována solventností dlužníka zajištěné povinnosti³³. Bude-li dlužník nesolventní, povede sjednání smluvní pokuty pouze k nárůstu výše pohledávek vůči němu³⁴. Ostatně i návrh nového občanského zákoníku systematicky řadí ustanovení o smluvní pokutě k institutům utvrzujícím dluh.

³¹ Patěk, D., op. cit. sub 13, s. 18.

³² Bejček, J. Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení. Časopis pro právní vědu a praxi, 1995, č. 1, s. 3.

³³ Uvedené platí za předpokladu, že zavázaným ke smluvní pokutě je primární dlužník a že smluvní pokuta je sjednána v peněžité formě, což jsou případy nejběžnější. O možnosti zavázat k placení smluvní pokuty odlišnou osobu a také o možnosti sjednat smluvní pokutu v jiné než peněžité formě bude pojednáno dále. Uplatnění těchto možností je však v praxi velmi ojedinělé.

³⁴ I K. Eliáš je názoru, že „Ujednání o smluvní pokutě sice odstraňuje věřitelské riziko pro případ dlužníkovy neochoty plnit, protože hrozba dodatečného sankčního plnění dlužníka donucuje k tomu, aby splnil, k čemu se smluvně zavázal, avšak nijak neodstraňuje riziko případné dlužníkovy neschopnosti plnit.“ In Eliáš, K. Smluvní pokuta z pohledu právní doktríny a praxe. Obchodní právo, 2001, č. 10, s. 3.

Z pohledu časového se pak zbývající funkce naplňují v stejném období, a to konkrétně od okamžiku porušení smluvní pokutou zajištěné povinnosti. Z toho tedy plyne, že funkce kompenzační a trestní se uplatní jedině v případě selhání funkce preventivní.

Reparační funkce smluvní pokuty spočívá v tom, že újma, jež pravděpodobně věřiteli v důsledku porušení zajištěné povinnosti vznikne, bude alespoň zčásti kryta zaplacením smluvní pokuty. Teorie v této souvislosti mluví i o funkci smluvní pokuty jako paušalizované náhrady škody³⁵. Není-li totiž odchylné dohody stran, povede ujednání o smluvní pokutě k tomu, že dlužník bude v důsledku porušení zajištěné povinnosti povinen zaplatit smluvní pokutu, nikoliv však již nahrazovat skutečnou škodu, která věřiteli vznikla jako důsledek porušení povinnosti, a to ani v částce přesahující smluvenou výši smluvní pokuty. Předpokládaná výše škody, která by jako takový důsledek vzniknout mohla, je proto jedním z východisek při dojednávání výše smluvní pokuty³⁶.

Zatímco právní řády států patřících do systému common law neumožňují sjednání smluvních pokut se sankční složkou a ujednání o nepřiměřeně vysokých pokutách, převyšujících skutečně možnou výši škody, považují za neplatné³⁷, český právní řád připouští i trestní funkci smluvní pokuty. Trestní složkou smluvní pokuty je částka, která převyšuje škodu vzniklou v důsledku porušení zajištěné povinnosti. Domnívám se, že připuštění sankční funkce smluvní pokuty právním řádem je projevem odsouzení jednání rozporného s obecnou právní zásadou „*pacta sunt servanda*“, a tak je připuštěno potrestat ty, kteří se takového jednání dopouštějí.

Jak jsem již naznačila, jednotlivé funkce mohou v konkrétních případech vystoupit do popředí více, než jak to předpokládá právní úprava, nebo mohou být naopak omezeny či až úplně eliminovány. Reparační funkci mohou strany ujednání vyloučit například tím, že se dohodnou, že se ujednání o smluvní pokutě nedotýká nároku na náhradu škody vzniklé

³⁵ Viz například *Plíva, S.*, op. cit. sub 18, s. 92.

³⁶ *Patěk, D.*, op. cit. sub 13, s. 18.

³⁷ Tak například ve Velké Británii se rozlišuje mezi ujednáním o tzv. *liquidated damages* a ujednáním o tzv. *penalty*. Rozlišovacím kritériem je to, jestli se strany při určování výše pokuty snažily určit možnou výši škody, která by mohla vzniknout v důsledku porušení povinnosti, nebo zda cílem ujednání bylo sankcionovat dlužníka za porušení povinnosti. V prvním případě se bude jednat o právně přípustné a soudně vymahatelné ujednání o tzv. *liquidated damages*, zatímco v druhém zmíněném případě půjde o neplatné ujednání o tzv. *penalty*.

porušením zajištěné povinnosti. V tom případě bude sjednaná smluvní pokuta plnit jedine funkce preventivní a trestní. Jindy naopak může v důsledku porušení zajištěné povinnosti vzniknout škoda větší, než byla původně předpokládána, a v důsledku toho bude i část smluvní pokuty, která byla původně myšlena jako trestní složka, kompenzovat vzniklou škodu.

Podobně jako smluvní pokuta, i **úroky z prodlení** jsou způsobilé plnit v závazkových vztazích funkce preventivní, kompenzační a trestní³⁸. Tím, že zákon zakotvuje povinnost dlužníka platit úroky z prodlení, jej nutí k řádnému a včasnému splnění svého peněžitého závazku (funkce preventivní), zatímco v případě, že tomu tak nebude, jejich samotná úhrada nahrazuje škodu, jež v důsledku nuceného čerpaní úvěru ze strany dlužníka věřiteli vznikne (funkce reparační) a zároveň trestá dlužníka za nerespektování jedné ze základních zásad poctivého obchodního styku, kterou je řádné a včasné plnění závazků³⁹ (funkce trestní).

J. Bejček⁴⁰ k funkcím úroků z prodlení uvádí, že „(...) úrok z prodlení není z funkčního hlediska ani tak trestem za to, že si jedna strana bez svolení partnera a na jeho úkor čerpá vynucený úvěr, ale spíše kompenzací takto vzniklé újmy (...)“. Vzhledem ke způsobu, jímž je zákonem stanovena podpůrná výše úroků z prodlení (podle něhož se repo sazba stanovena Českou národní bankou, vyjadřující cenu peněz, navyšuje o sedm procentních bodu), se však domnívám, že úmyslem zákonodárce je bezesporu nejen kompenzovat věřitele, ale uvedeným navýšením i trestat dlužníka.

Rozdíl oproti zákonné úpravě smluvní pokuty je však možno najít v rámci reparační funkce, když podle občanského zákoníku plní úroky z prodlení funkci paušalizované náhrady škody jen v případě, že škoda vzniklá v důsledku prodlení je nižší nebo stejná než výše úroků z prodlení, na niž vznikne věřiteli v důsledku prodlení dlužníka nárok. Výše úroků z prodlení se totiž pouze započítává na výši nároku na náhradu této škody a právo věřitele na náhradu

³⁸ Kovařík, Z., op. cit. sub 10, s. 462. Doslovně se v článku uvádí: „Úrok z prodlení není konec konců nic jiného než zákonná pokuta za porušení povinnosti včas zaplatit.“

³⁹ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.7.1997, sp. zn. III. Odon 20/96. In Právo a podnikání, 1997, č. 10, s. IV.

⁴⁰ Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol. Kurs obchodního práva. Obchodní závazky. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 95.

škody v částce přesahující výši úroků z prodlení tak zůstává zachováno (na rozdíl od smluvní pokuty, která vylučuje nárok na náhradu škody v plné výši).⁴¹

3. PRÁVNÍ TITUL VZNIKU POVINNOSTI PLATIT SMLUVNÍ POKUTU A ÚROKY Z PRODLENÍ

Ze znění § 544 odst. 1 ObčZ vyplývá, že povinnost platit **smluvní pokutu** vzniká dlužníkovi jen za předpokladu, že takový důsledek případného porušení své povinnosti s věřitelem předem sjednal⁴². Původ povinnosti platit smluvní pokutu je tedy vždy ve smlouvě, tj. v konsenzu smluvních stran, a bez takového konsenzu nemůže dlužníkovi tato povinnost vzniknout. Dohoda o smluvní pokutě přitom nemusí být sjednána současně se sjednáním zajištěné povinnosti, účinnost takové dohody však musí předcházet porušení této povinnosti. Občanský zákoník zachází ještě dále, když stanoví nutnost písemné formy této dohody⁴³. Tato povinnost platí i pro případy, kdy pro samotnou smlouvu zakotvující povinnost dlužníka, jež má být předmětem zajištění smluvní pokutou, zákon písemnou formu nevyžaduje⁴⁴. V úvahu tedy přichází možnost, že tato smlouva bude pouze ústní, ujednání o smluvní pokutě však bude písemné. Nedodrží-li smluvní strany tuto podmínku, bude ujednání neplatné⁴⁵.

Na rozdíl od povinnosti platit smluvní pokutu vzniká povinnost platit **úroky z prodlení ex lege**, a to v důsledku prodlení dlužníka. Ustanovení § 365 ObchZ charakterizuje prodlení dlužníka jako situaci, kdy dlužník nesplní svůj závazek řádně a včas. S prodlením dlužníka je přitom spojeno několik zákonných důsledků⁴⁶, jedním z nichž je i povinnost platit úroky z prodlení. Tato zákonná povinnost se ovšem nevztahuje na veškerá prodlení dlužníka, ale pouze na prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku. Dostane-li se tedy dlužník do prodlení s takovým plněním, stíhá jej povinnost platit úroky z prodlení bez nutnosti předešlé

⁴¹ Vycházím z úpravy tak, jak je zakotvena v § 545 odst. 2 ObčZ a § 369 odst. 2 ObchZ. Vzhledem k dispozitivnosti uvedených ustanovení, upravujících vztah smluvní pokuty a úroků z prodlení k náhradě škody, však mají smluvní strany možnost dohodou upravit tento vztah odchýlně.

⁴² § 544 odst. 1 ObčZ: „Sjednají-li strany pro případ porušení smluvní povinnosti smluvní pokutu, je účastník, který tuto povinnost poruší, zavázán pokutu zaplatit (...)“

⁴³ Srov. § 544 odst. 2 ObchZ.

⁴⁴ Bejček, J. in Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol., op. cit. sub 40, s. 148.

⁴⁵ Podle § 40 odst. 1 ObčZ je neplatný právní úkon, který nedodržuje zákonem předepsanou formu.

⁴⁶ Například právo věřitele odstoupit od smlouvy (srov. § 517 odst. 1 ObčZ).

dohody s věřitelem. I když mají tedy smluvní strany v obchodních vztazích možnost sjednat výši úroků z prodlení odchylně od zákona, vzhledem k tomu, že právním titulem vzniku povinnosti platit úroky z prodlení je sám zákon, vznikne věřiteli i v případě absence jakékoliv dohody přímo *ex lege* právo na úroky z prodlení ve výši stanovené předpisy občanského práva⁴⁷.

Zatímco je tedy sjednání smluvní pokuty plně na uvážení stran závazkového vztahu, úroky z prodlení jsou sankcí vnucenou zákonem. O eventuální možnosti odmítnout toto zákonné vnucení bude pojednáno dále.

4. ODPOVĚDNOSTNÍ PRINCIP

Jak vyplynulo už z předchozího výkladu k oběma institutům, jak povinnost zaplatit smluvní pokutu, tak i povinnost zaplatit úroky z prodlení jsou povinnostmi sekundárními, vznikajícími porušením povinnosti, jež je obsahem primárního závazku (tj. porušením primární povinnosti). Dlužníkovi tedy vznikají jen v případě, že tento závazek poruší. Jedná se tak o závazky odpovědnostní povahy.

Tato skutečnost dále otevírá otázku odpovědnostního principu, tj. otázku, jaký musí být vztah dlužníka k jeho prodlení, aby byla založena jeho odpovědnost za toto prodlení a s tím související povinnost zaplatit smluvní pokutu, respektive úroky z prodlení.

Zcela jednoznačná je situace u **smluvní pokuty**. Obchodní zákoník v ustanovení § 300 stanoví, že okolnosti vylučující protiprávnost nemají vliv na povinnost platit smluvní pokutu. Jak je patrné, toto ustanovení samo o sobě přímo neřeší dlužníkovu zavinění, když pouze stanoví nemožnost liberace neboli vyvinění se z odpovědnosti. Bylo by však v rozporu s logickým myšlením, kdyby předpokladem povinnosti platit smluvní pokutu bylo zavinění dlužníka, zároveň by ale nebylo na závalu to, že dlužníkovi bránila ve splnění zajištěné povinnosti překážka, jež nastala nezávisle na jeho vůli. Argumentací *a maiore ad minus* se tak dovozuje, že v případě placení smluvní pokuty se jedná o odpovědnost objektivní, a to ve

⁴⁷ § 517 odst. 2 ObčZ v této souvislosti odkazuje na prováděcí předpis, jímž je nařízení vlády č. 142/1994 Sb., kterým se stanoví výše úroků z prodlení a poplatku z prodlení.

spojení se zmíněným § 300 ObchZ dokonce absolutní. Tento závěr je jak obecně přijímán v teoriích⁴⁸, tak potvrzen i rozhodnutími Nejvyššího soudu ČR⁴⁹.

Pro úplnost je nutno dodat, že účastník obchodního závazkového vztahu, jenž není podnikatelem, nese odpovědnost za porušení povinností plynoucích z těchto vztahů podle občanského zákoníku⁵⁰. Uvedené má pro tento výklad význam z toho důvodu, že povinnost platit smluvní pokutu je v občanském zákoníku konstruována na subjektivním principu⁵¹. Jestliže je tedy v obchodním závazkovém vztahu ke smluvní pokutou zajištěné povinnosti zavázána osoba, jež není podnikatelem, bude povinna platit smluvní pokutu jen v případě, že porušení uvedené povinnosti zavíní.

Situace je poněkud složitější u **úroků z prodlení**. Až do účinnosti novelizačního zákona č. 554/2004 Sb. k 1.1.2005 věřitelovo právo na úrok z prodlení občanský ani obchodní zákoník na žádném místě nepodmiňovaly zaviněním dlužníka ve vztahu k jeho prodlení. Povinnost platit úroky z prodlení byla proto stejně tak jako povinnost platit smluvní pokutu založena bezesporu na principu objektivní odpovědnosti⁵². Ani občanský, ani obchodní zákoník přitom žádné liberační důvody neuvádějí, proto šlo i u úroků z prodlení o odpovědnost absolutní.

Mnoho nejasností do této problematiky vnáší právě nový § 369a ObchZ, zapracovaný do obchodního zákoníku zmíněným novelizačním zákonem, jehož cílem byla implementace směrnice komunitárního práva⁵³. Podle odstavce 3 tohoto paragrafu totiž věřitel ve vztazích,

⁴⁸ Například *Patěk, D.*, op. cit. sub 13, s. 50, nebo *Čech, P.* Smluvní pokuta versus úrok z prodlení. Právní rádce, 2008, č. 4, s. 27.

⁴⁹ Viz například rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.3.2001, sp. zn. 29 Cdo 1357/2000. V posuzovaném případě zavázala banka svého klienta předložit v určité lhůtě zástavní smlouvu opatřenou doložkou příslušného katastrálního úřadu o povolení vkladu zástavního práva do katastru a otiskem kulatého razítka katastrálního úřadu a pro případ, že klient lhůtu nedodrží, sjednala s ním pro sebe právo na zaplacení smluvní pokuty. I přes skutečnost, že nedodržení lhůty ze strany klienta bylo způsobeno liknavostí katastrálního úřadu, jehož činnost klient nemohl nijakým způsobem ovlivnit, Nejvyšší soud nárok na smluvní pokutu bance přiznal.

⁵⁰ Srov. § 262 odst. 4 ObchZ.

⁵¹ Srov. § 545 odst. 3 ObčZ.

⁵² Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.3.2004, sp. zn. 35 Odo 101/2002, v kterém Nejvyšší soud ČR ve vztahu k úrokům z prodlení jasně konstatoval, že „*Prodlením (...) nastává ze zákona změna obsahu právního poměru (tím, že vedle trvajících povinností splnit závazek vznikají i nová /další/ práva a povinnosti) bez ohledu na to, zda dlužník prodlení zavinil (...)*“ nebo také *Plíva, S.* Obchodní závazkové vztahy Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2006, s. 135.

⁵³ Op. cit. sub 26.

jejichž předmětem je úplatná dodávka zboží nebo služeb⁵⁴, nemá právo požadovat úroky z prodlení, není-li dlužník odpovědný za prodlení s placením ceny dodávky. Ze znění tohoto ustanovení by se dalo dovodit, že zákonodárce počítá se situacemi, kdy dlužník sice objektivně bude v prodlení, za toto své prodlení však nebude odpovídat. To, jaké konkrétní situace měl zákonodárce případně na mysli, lze zatím jen hádat.

Lze si představit tři možné interpretace daného ustanovení. Podle první z nich mělo ustanovení za cíl zakotvit požadavek zavinění dlužníka jako předpoklad povinnosti platit úroky z prodlení, a zavést tedy pro okruh vztahů, na něž se § 369a ObchZ vztahuje, odpovědnost založenou na subjektivním principu. Podle té druhé je i na základě § 369a odst. 3 ObchZ zachována odpovědnost objektivní, ne již však absolutní, ale prostá, připouštějící aplikaci určitých liberačních důvodů (jakých, to však zákon nespecifikuje). Třetí varianta formulaci závěru odstavce 3 nepřisuzuje význam a popírá jakýkoliv průlom do absolutní objektivní odpovědnosti dlužníka za prodlení.

Že by se snad mělo podle nové úpravy jednat o odpovědnost subjektivní, teorie nepřipouští, když argumentuje charakterem obchodních vztahů, který to vylučuje⁵⁵. Na podporu druhé varianty výkladu předmětného ustanovení se naopak uvádí to, že zákonná úprava prodlení výslovně nevylučuje uplatnění liberačních důvodů tak, jak to činí ustanovení § 300 ObchZ v případě smluvní pokuty. Názory části právní vědy, jež popírají jakýkoliv význam slov „(...) *leđaže dlužník není odpovědný za prodlení*“, podepírají svoje stanovisko obecně velmi nízkou úrovní a četnými nedostatky transpozice směrnice⁵⁶. Jak uvádí i M. Tomsa⁵⁷, jedná se pouze o otrocký překlad transponované směrnice, bez přihlédnutí k úpravě prodlení a jazyku obchodního zákoníku. Věta „(...) *unless the debtor is not responsible for the delay*“ originálního znění směrnice má totiž dopadat na ty případy, které obchodní zákoník řadí pod prodlení věřitele⁵⁸. Obchodní zákoník ale pro tento případ stanoví, že k prodlení dlužníka

⁵⁴ Podrobněji k působnosti § 369a ObchZ viz citaci sub. 25.

⁵⁵ Dědič, J., Čech, P. Obchodní právo po vstupu ČR do EU, 2. vydání. Bova Polygon, 2005, s. 436.

⁵⁶ Viz např. Bejček, J. Pět letmých pozastavení nad poslední loňskou novelou obchodního zákoníku. Právní rozhledy, 2005, č. 11, s. 400.

⁵⁷ Tomsa, M. K úroku z prodlení u peněžitých obchodních závazků, in Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám, Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 348.

⁵⁸ Tj. situace, kdy věřitel v rozporu se svými povinnostmi vyplývajícími ze závazkového vztahu nepřevzme řádně nabídnuté plnění nebo neposkytne spolupůsobení nutné k tomu, aby dlužník mohl splnit svůj závazek (§ 370 ObchZ).

vůbec nedochází. Důvodem, proč tedy dlužníkovi nevzniká povinnost platit úroky z prodlení je to, že v prodlení s plněním svého závazku jednoduše není. Z toho tedy vyplývá, že nová podmínka odpovědnosti dlužníka za prodlení stanovená v § 369 odst. 3 ObchZ je v tomto zákoně zbytečná, protože žádným způsobem nerozšiřuje případy, za nichž by dlužník nebyl povinen platit úroky z prodlení.

Jelikož je posléze uvedený názor plně v souladu s kogentním ustanovením § 365 ObchZ vymezujícím prodlení dlužníka, jeví se mi jako nejvhodnější. Vzhledem k tomu, že se však jedná o transpozici komunitárního práva, je jediným povoláním k zodpovězení otázky obsahu ustanovení Evropský soudní dvůr, jemuž bude jako podklad výkladu sloužit účel transponované směrnice.

Ustanovení obchodního zákoníku, dle kterého se odpovědnost dlužníka – nepodnikatele za porušení povinností řídí ustanoveními občanského zákoníku, se samozřejmě vztahuje i na úroky z prodlení. Vzhledem k tomu, že však ani občanský zákoník nevyžaduje zavinění dlužníka za jeho prodlení jako předpoklad práva věřitele na úroky z prodlení, nebude mít fakt, že dlužník není podnikatelem, žádný význam pro jeho odpovědnost za prodlení a s tím související povinnost platit úroky z prodlení.

Vydeme-li tedy z domněnky, že zákonná úprava prodlení stojí ve všech vztazích podřízených obchodnímu zákoníku i nadále na principu absolutní objektivní odpovědnosti, a z nezpochybňovaného postulátu o tomto typu odpovědnosti zakotveném v úpravě smluvní pokuty v obchodním zákoníku, nutným závěrem je, že mezi povinností dlužníka platit smluvní pokutu nebo úroky z prodlení není z hlediska odpovědnostního principu rozdíl (vyjma případu dlužníka – nepodnikatele). Uvedené však platí jen pro případ, kdy věřitel nesmluví s dlužníkem úpravu odchylnou od zákona. I ta je ale možná jak u smluvní pokuty, tak i úroků z prodlení, protože ustanovení upravující odpovědnostní princip u obou těchto institutů jsou dispozitivní⁵⁹. Stranám proto nic nebrání v tom, aby jako předpoklad vzniku práva na smluvní pokutu nebo úroky z prodlení stanovily zavinění dlužníka za porušení předmětné povinnosti.

⁵⁹ § 300 ObchZ se nenachází ve výčtu kogentních ustanovení v § 263 odst. 1 a nesplňuje ani podmínky stanovené v § 263 odst. 2. Stejně platí i pro ustanovení § 369 odst. 1 ObchZ.

V případě, že pak dlužník nebude nést vinu na porušení této povinnosti, nevznikne věřiteli právo na smluvní pokutu, respektive úroky z prodlení.

5. KONSTRUKCE SMLUVNÍ POKUTY A ÚROKŮ Z PRODLENÍ

Ohledně výše **smluvní pokuty** stanoví občanský zákoník, že „(...) v ujednání musí být určena výše pokuty nebo stanoven způsob jejího určení.“⁶⁰ Zřejmé tedy je, že smluvní pokuta může být určena jednorázovou částkou (což je zároveň pravidlem⁶¹), a to jak částkou fixní⁶², tak i vypočtenou pomocí procentní sazby z určitého základu⁶³. Spornou se však v 90. letech stala otázka, zda je možné činit výslednou výši smluvní pokuty závislou na délce prodlení s plněním zajištěného závazku. Soudy tehdy dospívaly k různým stanoviskům – vydávána byla jak rozhodnutí připouštějící uvedenou konstrukci smluvní pokuty⁶⁴, tak i rozhodnutí, jež takovou konstrukci pokládala za nezákonnou.

Nejčastěji uváděným soudním rozhodnutím, jež popřelo možnost sjednat smluvní pokutu, jejíž výše by byla závislá na délce prodlení s plněním zajištěné povinnosti, je rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích⁶⁵, které bylo také publikováno v Právních rozhledech. Soud v uvedeném rozhodnutí dovedl, že: „*Nejde (...) o platně stanovený způsob určení smluvní pokuty tehdy, pokud nelze vyčíslit konkrétní peněžní výši smluvní pokuty v okamžiku porušení smluvní povinnosti (...)*“ Soud vycházel ze znění § 544 odst. 2 ObčZ vyžadujícího pro platnost ujednání o smluvní pokutě alespoň stanovení způsobu určení výše smluvní pokuty. Z něj dovedl, že není tedy nutné, aby přímo ve smlouvě byla stanovena konkrétní částka smluvní pokuty, na druhé straně je však nezbytné, aby způsob určení výše smluvní pokuty byl ve smlouvě stanoven takovým způsobem, aby už k momentu porušení

⁶⁰ Srov. § 544 odst. 2 ObčZ.

⁶¹ Viz například rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.7.2007, sp. zn. 32 Odo 612/2005: „ (...) smluvní pokuta – zpravidla – je určena pevnou částkou, i bez závislosti na plynutí času (tedy jednorázově) (...)“

⁶² Příkladem znění takového ujednání by mohlo být: „Smluvní strany se dohodly, že nezaplatí-li kupující celou kupní cenu do 31.3.2010, vzniká tím prodávajícímu právo na smluvní pokutu ve výši 50.000,-Kč.“

⁶³ Příkladem znění takového ujednání by mohlo být: „Smluvní strany se dohodly, že nezaplatí-li kupující celou kupní cenu do 31.3.2010, vzniká tím prodávajícímu právo na smluvní pokutu ve výši 5% z nezaplacené části kupní ceny.“

⁶⁴ Rozhodnutí Krajského obchodního soudu v Ostravě ze dne 3.2.1994, sp. zn. 15 Co 481/93. In Štenglová, I. Přehled judikatury ve věcech zajištění závazků. Praha: ASPI, 2007, s. 136-138.

⁶⁵ Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 13.1.1997, sp. zn. 8 Co 2675/96. In Právní rozhledy, 1997, č. 5, s. 268 an.

smluvní povinnosti byla zjistitelná finální výše smluvní pokuty. Sjednání smluvní pokuty závislé na délce prodlení bylo proto podle soudu v rozporu se zmíněným ustanovením a v důsledku toho neplatné podle § 39 ObčZ.

Rozhodnutí vyvolalo vlnu diskuze v odborných periodikách, kde se následně objevovaly články podporující uvedené rozhodnutí⁶⁶, ale i odmítavé názory⁶⁷.

Na podporu svého nesouhlasu se závěry českobudějovického soudu uváděl Z. Kovařík několik argumentů. Především konstatoval nemožnost predikovat výši újmy v případech, kdy je smluvní pokutou zajištěno včasné plnění závazku. V takovém případě je její výše závislá na délce prodlení, nevzniká jednorázově a není proto možné od věřitele požadovat, aby v ujednání o smluvní pokutě její výši paušalizoval do jedné sumy. Dále také uvádí, že právo na smluvní pokutu zajišťující řádné a včasné splnění závazku vzniká marným uplynutím dne splatnosti. Protože však každým dalším dnem prodlení dlužník porušuje svou povinnost plnit řádně a včas, vzniká věřiteli každým dnem další právo na smluvní pokutu, a to až dokud dlužník nesplní zajištěný závazek. Z. Kovařík proto dovozuje, že je v rozporu s logikou, aby dlužník mohl být postižen jen za to, že neplnil při splatnosti závazku, nikoliv však už za to, že v porušování závazku pokračuje i dále. Vzhledem k tomu, že smluvní pokuta se nestává splatnou již okamžikem porušení povinnosti⁶⁸, stačí, když bude způsob určení výše smluvní

⁶⁶ Sám B. Petr, soudce, jenž předsedal senátu, který vydal předmětné rozhodnutí, vystoupil na jeho obranu v článku: *Petr, B. Ještě jednou k problematice smluvních pokut. Právní rozhledy, 1999, č. 4, s. 204 an.* V něm dále rozvinul argumentaci soudu, když uvedl: „*Odvolací soud nadále stojí na stanovisku, že smyslem a účelem smluvní pokuty je stanovit sankci ve zjistitelné výši k okamžiku porušení smluvní povinnosti, a to ve formě jednorázové částky. Jakékoliv vázání jiné sankce na prodlení, tedy na jednotlivé dny, měsíce či roky prodlení zcela evidentně vybočuje ze smyslu smluvní pokuty, jakožto akcesorického ujednání vedoucího k zajištění závazku a motivujícího účastníka závazkového vztahu ke splnění smluvní povinnosti. I když v určitém směru smluvní pokuta nepochybně plní i funkci paušalizované náhrady škody, neměla by být tato paušalizovaná náhrada škody vázána na dobu prodlení se splněním závazku, ale ve smyslu zákonné úpravy vázána na porušení povinnosti. Prodlení samo v běžném slova smyslu možno chápat jako synonymum nečinnosti či zpoždění. Ustanovení § 544 odst. 1 ObčZ však za právně relevantní nepovažuje trvání určitého porušení smluvní povinnosti ale naopak výslovně vztahuje smluvní pokutu k momentu porušení této smluvní povinnosti. Jak již bylo několikrát zdůrazněno, prodlení je sankcionováno pouze u peněžitých závazků formou úroku z prodlení (§ 369 ObchZ a § 517 odst. 2 ObčZ) a smluvní pokuta jako zcela odlišný institut naopak reaguje na samotný okamžik porušení smluvní povinnosti, kdy délka časového intervalu po porušení smluvní povinnosti již nemá žádný právní význam. (...)*“

Dalším názor odmítající sjednání smluvní pokuty, jejíž výslední výše je závislá na délce prodlení lze najít v: *Biolek, V., Wildt, P. K rozlišování mezi smluvní pokutou a úrokem z prodlení. Právní rozhledy, 1997, č. 9, s. 465 an.*

⁶⁷ Zevrubně toto téma rozebral Z. Kovařík in *Kovařík, Z.*, op. cit. sub 10, s. 454 an.

⁶⁸ Ke splatnosti smluvní pokuty viz dále kapitolu o důsledcích prodlení s placením smluvní pokuty.

pokuty stanoven tak, aby umožňoval vyčíslení smluvní pokuty ke dni její splatnosti. Nevadí proto, že se bude její částka navyšovat v průběhu trvajících prodlení dlužníka. Jako další argument uvádí Z. Kovařík i účel dikce § 544 odst. 2, který spatřuje právě v odstranění „(...) *pochybnosti o platnosti dohod, které stanovily pokuty nikoliv pevnými částkami, ale nepřímo způsobem výpočtu.*“

Polemikám na uvedené téma učinil konec až Nejvyšší soud ČR, jenž ve svém rozhodnutí⁶⁹ judikoval, že: „*V občanském zákoníku není obsažena úprava výše smluvní pokuty, ani se zde nestanoví způsob jejího určení. Sjednání její výše či způsobu určení je tedy věcí dohody účastníků. Je proto možné sjednat si smluvní pokutu procentní částkou za každý měsíc prodlení stejně, jako v případě úroku z prodlení.*“ Uvedeným rozhodnutím tedy potvrdil, že finální výše smluvní pokuty může být závislá na délce prodlení a ujednání, které způsob jejího výpočtu konstruuje uvedeným způsobem, je platné.

Zbývá se ještě podívat na konstrukci **úroků z prodlení**. Východiskem bude opět znění obchodního zákoníku, jenž v § 369 uvádí: „*Je-li dlužník v prodlení se splněním peněžitého závazku nebo jeho části a není smluvena sazba úroků z prodlení, je dlužník povinen platit z nezaplacené částky úroky z prodlení určené ve smlouvě, jinak určené předpisy práva občanského.*“ Obchodní zákoník tedy primárně spoléhá na dohodu stran ohledně jejich výše, pro případ její neexistence se však i v obchodních vztazích bude aplikovat nařízení vlády určující výši úroků z prodlení⁷⁰.

Předmětné nařízení vlády určuje výši úroků z prodlení procentní sazbou z dlužné částky za rok. Takováto konstrukce dokonce může nahradit i vůli stran dohody o výši úroků, je-li tato vůle vyjádřena nedostatečně a soud nebude mít jasno v tom, k jakému časovému období se váže sjednaná sazba. Pro takové případy Nejvyšší soud⁷¹ dovedl nezbytnost posuzovat předmětnou sazbu jako roční.

⁶⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.1.1999, sp. zn. 29 Cdo 2495/98. In Sběrka soudních rozhodnutí a stanovisek, 2000, pod č. 6.

⁷⁰ Op. cit. sub 47.

⁷¹ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23.4.2007, sp. zn. 32 Cdo 1045/2007, v němž uvádí: „*V případě, že u úroků z prodlení není uvedeno, o jakou úrokovou míru se jedná, vychází se z toho, tak jak správně dovedl soud prvního stupně, že jde o úrok z prodlení roční.*“

Z uvedeného plyne, že za základní formu úroků z prodlení je považována roční procentní sazba. Nejvyšší soud⁷² však dále dovedl i to, že umožňuje-li zákon stranám sjednat výši úroků z prodlení odchylně, může být tato sazba stanovena i za každý den prodlení.

Shrneme-li výše uvedené závěry, zjistíme, že jediným rozdílem mezi smluvní pokutou a úroky z prodlení, pokud jde o možnosti konstrukce jejich výše je to, že jediné smluvní pokuta může být určena částkou jednorázovou. Mají-li však smluvní strany v úmyslu sjednat sankci, jež by byla závislá jak na výši dlužné částky, tak na délce trvání dlužníkovy prodlení, nabízejí smluvní pokuta i úroky z prodlení stejné možnosti. Oba instituty mohou strany sjednat procentem z určitého základu a také délka období, k němuž se bude uvedená procentní sazba vztahovat, může být u obou libovolně dlouhá.

6. SMLUVNÍ POKUTA JAKO DŮSLEDEK PRODLENÍ SE SPLNĚNÍM PENĚŽITÉHO ZÁVAZKU

6.1 Rozsah aplikace smluvní pokuty a úroků z prodlení

Z dikce § 544 odst. 1 ObčZ neplyne jen požadavek smluvního sjednání smluvní pokuty, ale i rozsah možné aplikace tohoto institutu. **Smluvní pokutu** lze podle něj sjednat pro případ jakéhokoliv porušení smluvní povinnosti⁷³. Z. Kovařík⁷⁴ uvádí, že smluvní pokuta může zajišťovat jakoukoliv platně sjednanou povinnost, přičemž jedinou podmínkou je to, že předmětná povinnost musí být uvedena zcela přesně a nezaměnitelně s ostatními nezajištěnými povinnostmi⁷⁵. Smluvní pokutou však lze zajistit nejen „sjednanou“ povinnost v pravém slova smyslu, ale i povinnost vyplývající ze zákona, je-li taková povinnost v ujednání o smluvní pokutě uvedena⁷⁶. Samozřejmě i pro ni platí Kovaříkem uvedená podmínka zcela jasného určení zajištěné povinnosti.

⁷² Například rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.4.2004, sp. zn. 29 Odo 836/2003.

⁷³ Nejvyšší soud ČR například ve svém rozhodnutí ze dne 25.6.2002, sp. zn. 25 Cdo 182/2001, v této souvislosti judikoval, že smluvní pokuta nemůže být sjednána pro případ výkonu práva. V daném případě strany sjednaly smluvní pokutu pro případ, že smluvní strana využije svého práva a odstoupí od smlouvy. Nejvyšší soud posoudil toto ujednání jako neplatné podle § 39 ObčZ pro rozpor s účelem zákona.

⁷⁴ Kovařík, Z., op. cit. sub 10, s. 458.

⁷⁵ Požadavek co nejpřesnějšího vymezení zajištěné povinnosti zmiňuje i J. Bejček. Srov. Bejček, J. Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení. Časopis pro právní vědu a praxi, 1995, č. 1, s. 33.

⁷⁶ Tento závěr byl potvrzen i Nejvyšším soudem ČR, jenž v rozhodnutí ze dne 30.4.2002, sp. zn. 33 Odo 96/2001 konstatoval, že „Smluvní pokutou lze zajišťovat jakoukoliv právní (smluvní nebo zákonnou) povinnost (...)“.

Rozsah aplikace **úroků z prodlení** není zdaleka tak široký, jako je tomu u smluvní pokuty. Jak už bylo zmíněno výše, povinnost platit úroky z prodlení je bezvýjimečně důsledkem prodlení s plněním peněžitého závazku. Zatímco tedy u smluvní pokuty může být primární povinností něco dát, konat, strpět či něčeho se zdržet, u úroků z prodlení je primární povinností vždy povinnost něco dát, a to ještě dále limitovaná na plnění peněžité.

6.2 Možnost sjednat smluvní pokutu pro případ prodlení s dlužníka plněním peněžitého závazku

Z neomezeného rozsahu aplikace smluvní pokuty na porušení jakékoliv smluvní povinnosti plyne, že strany mají možnost sjednat smluvní pokutu i jako sankci postihující prodlení dlužníka se splněním peněžitého závazku. Vzhledem k tomu, že takové prodlení je již ze zákona sankcionováno povinností dlužníka platit úroky z prodlení, dochází tím k souběhu dvou sankcí, jedné smluvené a druhé vznikající *ex lege*.

Jelikož se občanský ani obchodní zákoník k případnému souběhu těchto dvou sankcí nijakým způsobem nevyjadřují, byly soudy nejednou postaveny před otázku přípustnosti toho, aby věřitel vedle smluvní pokuty sjednané s dlužníkem pro případ jeho prodlení s plněním peněžitého závazku požadoval i úroky z prodlení. Otázka tedy zněla, jestli je možné, aby jedno a to samé porušení povinnosti bylo postiženo hned dvěma sankcemi.

Otázku nakonec zodpověděl Nejvyšší soud v rozhodnutí ze dne 26.1.1999, sp. zn. 29 Cdo 2495/98⁷⁷, z něhož plyne možnost sjednání smluvní pokuty za prodlení s placením peněžitého závazku a zároveň možnost požadovat vedle smluvní pokuty i úrok z prodlení. Nejvyšší soud přitom argumentoval především rozdílností funkcí smluvní pokuty a úroků z prodlení, když v odůvodnění konstatoval: *„Na rozdíl od smluvní pokuty, která je samostatným nárokem a strany si ji musejí sjednat, je úrok z prodlení jako příslušenství pohledávky (...) majetkovou sankcí stanovenou zákonem (...), kdy věřiteli přímo ze zákona vzniká nárok v případě prodlení dlužníka s placením peněžitého plnění na zaplacení úroku z prodlení (...). Z uvedených rozdílů právní úpravy smluvní pokuty a úroku z prodlení, dále z*

⁷⁷ In Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, číslo sešitu 1/2000, pod č. 6/2000. Závěr byl později potvrzen i v dalších rozhodnutích Nejvyššího soudu, např. v rozhodnutí ze dne 4.3.2002, sp. zn. 33 Odo 47/2002.

toho, že občanský zákoník neobsahuje žádnou právní úpravu o souběhu těchto majetkových sankcí, a konečně i z toho, že jde o dva různé právní instituty (smluvní pokuta je zajišťovacím prostředkem a úrok z prodlení zákonným důsledkem prodlení), vyplývá, že sjednají-li si účastníci závazkového vztahu pro případ prodlení se splněním peněžitého závazku (...) smluvní pokutu, je dlužník povinen v případě prodlení se splněním uvedeného závazku zaplatit věřiteli sjednanou smluvní pokutu a vedle toho i úrok z prodlení ve smyslu ust. § 517 odst. 2 o. z. Porušení téže povinnosti je tak sankcionováno dvakrát (...)"

Dnes už tedy není pochyb o tom, zda je přípustné sjednat smluvní pokutu pro případy, které jsou sankcionovány úroky z prodlení. V případě, že tak strany učiní, však musí být obzvláště obezřetné při stanovování výše smluvní pokuty⁷⁸. Soud totiž při posuzování nepřiměřenosti její výše přihlédně k faktu, že se jedná o duplicitní zajištění jedné povinnosti a riziko, že smluvní pokuta bude shledána nepřiměřeně vysokou, bude bezesporu vyšší. Důsledkem by pak mohlo být prohlášení takového ujednání o smluvní pokutě za neplatné⁷⁹, nepřiznání soudní ochrany právu na smluvní pokutu⁸⁰ nebo moderace smluvní pokuty^{81 82}.

6.3 Možnost vyloučení práva na úroky z prodlení

Je tedy ujasněno, že souběh smluvní pokuty a úroků z prodlení je možný. Před porovnáním jednotlivých, zejména praktických důsledků těchto institutů je však ještě vhodné přikročit k úvaze, jestli je také možné, aby smluvní pokuta byla jediným důsledkem prodlení s plněním peněžitého závazku. Jednoduše řečeno, zda je možné, aby se věřitel předem vzdal práva na úroky z prodlení, nebo ještě jinak, aby s dlužníkem smluvil vyloučení aplikace § 369 ObchZ.

⁷⁸ Srov. výše uvedená rozhodnutí Nejvyššího soudu, v nichž potvrzuje možnost souběhu smluvní pokuty a úroků z prodlení.

⁷⁹ Dle § 39 ObčZ pro rozpor s dobrými mravy. Podle nedávného rozhodnutí velkého senátu Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.10.2009, sp. zn. 31 Cdo 2707/2007, však u smluvní pokuty sjednané v obchodních závazkových vztazích nepřichází v úvahu prohlášení neplatnosti ujednání dle § 39 ObčZ jen v důsledku nepřiměřenosti sjednané výše smluvní pokuty. Taková neplatnost ujednání o smluvní pokutě podle § 39 ObčZ by byla možná jen ve spojení s dalšími okolnostmi sjednání smluvní pokuty. Je-li jediným důvodem rozpornosti s dobrými mravy výše smluvní pokuty, soud má ujednání ponechat v platnosti a může pouze moderovat výši smluvní pokuty.

⁸⁰ Dle § 3 odst. 1 ObčZ nebo § 265 ObchZ.

⁸¹ Srov. § 301 ObchZ.

⁸² O všech důsledcích nepřiměřené výše smluvní pokuty zmíněných v této větě bude blíže pojednáno v jiné části této práce.

Výchozím bodem pro tuto úvahu je mi několik zákonných ustanovení. § 369 ObchZ zakotvující zákonné právo věřitele požadovat úroky z prodlení, dostane-li se dlužník do prodlení s plněním peněžitého závazku, § 369a odst. 4 prohlašující neplatnost dohody o odchylné výši úroků z prodlení, je-li taková dohoda zřejmě zneužívající ve vztahu k věřiteli, § 263 ObchZ určující kogentní ustanovení obchodního zákoníku, § 574 odst. 2 ObchZ, podle něhož je neplatná dohoda, kterou se někdo vzdává práv, jež mohou v budoucnu teprve vzniknout a v neposlední řadě § 39 ObčZ, podle něhož je neplatný právní úkon, jenž se přiči dobrým mravům.

Základním předpokladem možnosti vyloučení zákonného práva věřitele na úroky z prodlení je **dispozitivnost** ustanovení, jež toto právo zakotvuje. I přes skutečnost, že se v odborné právní literatuře objevil i názor⁸³, že zákonná úprava úroků z prodlení je kogentní a strany si mohou smluvit pouze odchylnou výši úroků, se domnívám (a to i vzhledem k tomu, že uvedený závěr o kogentnosti není podpořen žádným argumentem a jedná se tak o pouhé konstatování), že takové posouzení je nesprávné. Ustanovení § 369 ObchZ se nenachází ve výčtu kogentních ustanovení v § 263 odst. 1 ObchZ, ani nesplňuje podmínky stanovené § 263 odst. 2 ObchZ⁸⁴, a proto není důvod dovozovat jeho kogentnost. Názor o dispozitivnosti ustanovení § 369 ObchZ však není bez dalšího postačující k dovození závěru, že nic proto nebrání dohodě věřitele s dlužníkem o vyloučení jeho použití.

Překážkou platnosti takové dohody by mohlo být výše uvedené ustanovení § 574 odst. 2 ObčZ s aplikací i na obchodněprávní vztahy. Správnost generální nemožnosti **vzdání se budoucích práv** je však dnes v komentářové literatuře zpochybňována⁸⁵ a o obecném negativním názoru na jeho existenci svědčí i skutečnost, že takový obecný zákaz není zakotven ani v současném znění návrhu nového občanského zákoníku. Pomineme-li široce koncipovanou nemožnost vzdát se v budoucnu vzniklých práv, ve prospěch možnosti vzdání se práva na úroky z prodlení mluví dle mého názoru to, že když obchodní zákoník umožňuje

⁸³ Eliáš, K., op. cit. sub 34, s. 6.

⁸⁴ Podle tohoto ustanovení se kromě ustanovení výslovně vyjmenovaných v § 263 odst. 1 považují za kogentní ustanovení i veškerá základní ustanovení části třetí obchodního zákoníku a ta, jež předepisují písemnou formu úkonu. Odchýlení od takových ustanovení je sankcionováno neplatností úkonu dle 39 ObčZ pro rozpor se zákonem.

⁸⁵ Například komentář F. Melzera k § 574 odst. 2 in Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek. § 488-880. Linde Praha, a.s., 2008, s. 1672.

stranám **sjednat výši úroků z prodlení odchylně** od zákona, je přece možné sjednat i úrok téměř nulový, a tedy i úrok žádný.

Nelze však dále zapomínat na **dobré mravy** jako obecný korektiv smluvní autonomie. Ten by mohl způsobit, že soud posoudí dohodu, v níž se věřitel vzdal práva na úroky z prodlení, jako neplatnou podle § 39 ObčZ. Ve vztazích, jejichž předmětem je dodávka zboží a služeb⁸⁶, musí soud takovou dohodu posoudit i z hlediska kogentního ustanovení § 369a odst. 4 ObchZ. Podle něj „(...) *dohoda o výši úroku odchylná od výše stanovené předpisy práva občanského (§ 369), která je i s ohledem na konkrétní okolnosti případu, praxi zavedenou mezi stranami a na obchodní zvyklosti zřejmě zneužívající ve vztahu k věřiteli, je neplatná*“. Může-li být neplatnou dohoda o odchylné (tj. příliš nízké) výši úroků, tím spíše může být neplatnou dohoda o úrocích nulových.

Vydeme-li z toho, že vzdáním se práva na úroky z prodlení věřitel dává svolení k tomu, aby si dlužník na jeho úkor a bez časového omezení takové možnosti čerpal úvěr bez poskytnutí jakéhokoliv protiplnění, je dohoda obsahující takové vzdání se sama o sobě (tj. bez jejího posouzení v kontextu dalších skutečností) určitě způsobilá založit rozpor s dobrými mravy nebo být zřejmě zneužívající dohodou ve vztahu k věřiteli. Jen těžko si lze představit, že by věřitel s takovou dohodou souhlasil a zároveň se nejednalo o jeden z případů zneužití slabší strany smluvního vztahu, o jejichž eliminaci se § 39 ObčZ a § 369a odst. 4 ObchZ snaží. Ustanovení § 369a odst. 4 ObchZ však ukládá soudu vzít v úvahu konkrétní okolnosti případu, proto se domnívám, že sjednají-li strany smluvní pokutu jako náhradu za úroky z prodlení, není důvod posoudit takové ujednání jako zřejmě zneužívající. Stejně platí i pro posouzení v úvahu připadajícího rozporu s dobrými mravy⁸⁷.

S ohledem na výše uvedené jsem toho názoru, že v případě, že smluvní strany sjednají pro případ prodlení s plněním peněžitého závazku smluvní pokutu, mělo by být vzdání se práva na úroky z prodlení (které vyplývá z prodlení s tímž plněním) přípustné. Otázkou zůstává, jak

⁸⁶ Podrobněji k působnosti § 369a ObchZ viz citaci sub. 25.

⁸⁷ § 39 ObčZ sice výslovně (na rozdíl od § 369a odst. 4 ObchZ) nezakotvuje povinnost soudu přihlídnout ke konkrétním okolnostem případu, ohled na ně je však samozřejmým předpokladem i při posuzování rozporu s dobrými mravy. Srov. např. Švestkův komentář k § 39 ObčZ in Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komenář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 353.

by se soud⁸⁸ postavil ke konfrontaci takového ujednání s § 574 odst. 2 ObčZ, jsem však toho názoru, že by měl vycházet z účelu ustanovení § 369 ObchZ, jímž je kompenzovat věřitele za to, že si dlužník na jeho úkor svévolně čerpá úvěr⁸⁹. Sjedná-li si však věřitel smluvní pokutu, práva na kompenzaci se nevzdává a naopak lze předpokládat, že je pro něj takový režim kompenzace výhodnějším a právě proto si jej vybírá. Pro úplnost a na podporu svého názoru dodávám, že i v právní literatuře se objevují formulace⁹⁰, z kterých lze nepřímo dovodit možnost vyloučení práva na úroky z prodlení.

Shrnou-li dosažené závěry, věřiteli z peněžitého závazkového vztahu se nabízejí tři možnosti zajištění včasného a řádného zaplacení své pohledávky. Může se spokojit se zákonnými úroky z prodlení (popřípadě se stanovením jejich odchylné výše), nebo naopak si může s dlužníkem sjednat pro případ jeho prodlení smluvní pokutu se současným vyloučením práva na úroky z prodlení, anebo konečně se může rozhodnout pro určitou vhodnou kombinaci obou institutů zajištění.

7. OSOBA POVINNÁ PLATIT SMLUVNÍ POKUTU A ÚROKY Z PRODLENÍ

Okruh povinností, jež mohou být sankcionovány smluvní pokutou nebo úroky z prodlení, jsem již vymezila v kapitole pojednávající o rozsahu aplikace obou institutů. Považuji však za vhodné podívat se podrobně i na to, jestli je mezi uvedenými instituty rozdíl, pokud jde o osobu povinnou platit smluvní pokutu nebo úroky z prodlení.

Ohledně **úroků z prodlení** stanoví § 369 odst. 1 ObchZ: *„Je-li dlužník v prodlení se splněním peněžitého závazku nebo jeho části a není smluvně stanovena sazba úroků z prodlení, je dlužník povinen platit z nezaplacené částky úroky z prodlení (...)“*. Ze znění tohoto ustanovení vyplývá, že povinnost platit úroky z prodlení dopadá právě na osobu primárního dlužníka,

⁸⁸ Bohužel se mi nepodařilo najít žádnou judikaturu Nejvyššího či nižších soudu na téma vzdání se práva na úroky z prodlení.

⁸⁹ Srov. Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol., op. cit. sub 40, s. 95, kde J. Bejček konstatuje, že úrok z prodlení *„(...) je ‘cenou peněz’, hrazenou tím, kdo si peníze na určitou dobu vypůjčí (...)“*.

⁹⁰ Např. *„Nárok na úrok z prodlení v zákonem podpůrně stanovené výši tím (pozn. autorky: sjednáním smluvní pokuty za prodlení s plněním peněžitého závazku) není dotčen, neboť vznikl přímo ze zákona a smluvně nebyl vyloučen.“* Bejček, J. in Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol., op. cit. sub 40, s. 95.

jemuž tato povinnost vzniká *ex lege*. Věřitel tedy nemá možnost požadovat úroky z prodlení od osoby odlišné od primárního dlužníka⁹¹.

Vydeme-li ze znění § 544 odst. 1 ObčZ⁹², zdálo by se, že musíme dojít k stejným závěrům i v případě **smluvní pokuty**, když podle svého slovního vyjádření i zmíněné ustanovení konstruuje povinnost platit smluvní pokutu jako povinnost osoby, jež zajištěnou povinnost porušila.

Nejvyšší soud však znovu dospěl k závěrům odlišným. V rozhodnutí ze dne 12.7.2001, sp. zn. 25 Cdo 186/2000⁹³, uvedl: *„Pro obsah právního vztahu založeného předmětnou kupní smlouvou (pozn. autorky: jejíž součástí bylo i ujednání o smluvní pokutě) je určující to, co si strany této smlouvy dohodly (...) Jestliže v dané věci žalobci souhlasili s tím, že dohodnutou smluvní pokutu ve výši 500.000,- Kč zaplatí za ostatní kupující v případě, že zbytek kupní ceny jimi (...) nebude zaplacen ve sjednané době, pak názor dovolatelů o tom, že žalobci byli povinni zaplatit jen 1/4 dohodnuté smluvní pokuty, tedy částku 125.000,- Kč, a to jen za předpokladu, že by se ocitli v prodlení se zaplacením části kupní ceny na ně připadající, je nesprávný (...)“* Jak je patrné, Nejvyšší soud při rozhodování o povinnosti žalujících zaplatit smluvní pokutu vůbec nepřihlížel k tomu, zda oni sami nějakým způsobem porušili zajištěnou povinnost, respektive zda vůbec byli subjekty uvedené povinnosti. Za směrodatné a důležité považoval jedině to, že byli subjekty ujednání o smluvní pokutě, z něhož jim plynula povinnost platit smluvní pokutu bez ohledu na osobu porušující zajištěnou povinnost.

⁹¹ Stejný závěr lze dovodit i z obecné úpravy občanského zákoníku, jenž v § 517 odst. 2 stanoví: *„Jde-li o prodlení s plněním peněžitého dluhu, má věřitel právo požadovat od dlužníka vedle plnění úroky z prodlení (...)“*.

⁹² *„Sjednejí-li strany pro případ porušení smluvní povinnosti smluvní pokutu, je účastník, který tuto povinnost poruší, zavázán pokutu zaplatit, i když oprávněnému účastníku porušením povinnosti nevznikne škoda.“*

⁹³ V uvedeném soudním sporu dovolatelé (žalobci v předmětném soudním sporu) jako jedni z několika kupujících podepsali s prodávajícími (žalovanými) kupní smlouvu, na jejímž základě měli kupující nabýt do podílového spoluvlastnictví nemovitost. Dovolatelé přitom před podpisem kupní smlouvy složili část kupní ceny (a to částku 2.000.000,- Kč, z níž 1.500.000,- Kč byla kupní cena na ně připadající), přičemž bylo dojednáno, že zbytek kupní ceny (připadající na zbylých kupujících) bude uhrazen do 14 dnů bankovním převodem. Kupující se zároveň zavázali k zaplacení smluvní pokuty ve výši 500.000,- Kč pro případ prodlení s úhradou kupní ceny. Vzhledem k tomu, že zbytek kupní ceny nebyl uhrazen v souladu s ujednáním, prodávající odstoupila od smlouvy, přičemž dovolatelům vrátila jen 1.500.000,- Kč a zbylých 500.000,- Kč si ponechala jako smluvní pokutu. Dovolatelé v žalobě tvrdili, že předmětnou kupní smlouvou se zavázali jen k zaplacení té části celkové částky smluvní pokuty, jež připadala na jimi nabývaný podíl na nemovitosti (tedy částky 125.000,- Kč, jelikož se mělo jednat o jednu čtvrtinu na nemovitosti) a i to jen pro případ, že budou v prodlení se zaplacením na ně připadající části kupní ceny, což se v uvedeném případě nestalo.

Uvedené rozhodnutí a jeho závěry mají velký význam pro porovnání smluvní pokuty a úroků z prodlení z hlediska síly jejich kompenzační funkce. Z tohoto hlediska vítězí u zajištění peněžitých závazků jednoznačně smluvní pokuta. Není-li smluvní pokuta sjednána, povede prodlení dlužníka pouze k nárůstu pohledávek věřitele za dlužníkem (jako důsledek povinnosti dlužníka platit úroky z prodlení). Vycházím-li však z předpokladu, že nejpravděpodobnějším důvodem neuhrazení hlavní pohledávky je platební neschopnost dlužníka, jenž i přes povinnost platit úroky z prodlení „upřednostňuje“ prodlení, věřitel má malou šanci, že se bude hojit v blízké době. Uvedené by platilo i pro sjednání smluvní pokuty pro případ prodlení s peněžitým plněním, zavázal-li by se k jejímu placení primární dlužník. V souladu s rozhodnutím Nejvyššího soudu má však věřitel možnost zavázat k placení smluvní pokuty (sjednané pro případ prodlení primárního dlužníka) osobu odlišnou od primárního dlužníka. Tím je věřiteli umožněno se hojit z majetku jiné osoby, čímž se pravděpodobnost naplnění kompenzační funkce smluvní pokuty značně zvyšuje.

8. FORMY SMLUVNÍ POKUTY A ÚROKŮ Z PRODLENÍ

Z hlediska kompenzační funkce smluvní pokuty a úroků z prodlení může sehrát roli i forma, v jaké je dlužník bude muset poskytnout v případě, že budou splněny předpoklady pro vznik práva věřitele na jejich zaplacení. Zatímco peněžitá forma jako jediná možná forma **úroků z prodlení** není a dle mého vědomí ani nikdy nebyla v právní doktríně či judikatuře zpochybnována, o něco spornější je to u otázky přípustných forem smluvní pokuty.

Z dikce ustanovení § 544 odst. 1 ObčZ, jež mluví o povinnosti strany, která porušila smluvní povinnost, „zaplatit“ smluvní pokutu, a dalších ustanovení občanského a obchodního zákoníku⁹⁴, jež také v souvislosti se smluvní pokutou užívají slova „platit“ a „zaplacení“, by se dalo dovodit, že zákon předpokládá pouze **smluvní pokutu** sjednanou v peněžitě formě. Vyjdeme-li však z historických úprav smluvní pokuty na našem území, nabízí se závěr, že principiálně není smluvní pokuta v nepeněžitě formě nepřípustná⁹⁵. Jediným zákonem, jenž výslovně zakazoval jinou než peněžitou formu smluvní pokuty, byl občanský zákoník z roku

⁹⁴ § 545 odst. 1 ObčZ, § 300 ObchZ, § 302 ObchZ.

⁹⁵ Kovařík, Z., op. cit. sub 10, s. 459.

1950⁹⁶, tedy z dob centrálně řízené ekonomiky. Zbylé zákoníky, které u nás platily, nepeněžitou formu smluvní pokuty nevyklučovaly, nebo ji dokonce výslovně připouštěly⁹⁷.

Právní teorie proto sjednání smluvní pokuty spočívající v poskytnutí jiného než peněžitého plnění zásadně připouští⁹⁸. Domnívám se, že důvodem, proč občanský a obchodní zákoník operují se slovem „platit“, může být většinová praxe smluvních stran, v které bývá sjednání jiné než peněžité smluvní pokuty velkou výjimkou⁹⁹, nebo jak uvádí D. Patěk¹⁰⁰: „(...) *zažité spojení pojmu pokuty s druhem sankce veřejného práva, jež má vždy podobu peněžitého plnění*“. Návrh nového občanského zákoníku počítá s výslovným připuštěním smluvní pokuty jiného než peněžitého charakteru¹⁰¹.

Věřitel si tedy s dlužníkem může sjednat i smluvní pokutu spočívající v naturálním plnění, což obdobně jako možnost zavázat k placení smluvní pokuty osobu odlišnou od primárního dlužníka zvyšuje efektivitu kompenzační funkce smluvní pokuty, dostane-li se dlužník do prodlení se splacením peněžitého závazku. Nemá-li dlužník prostředky k zaplacení primárního závazku, nemá je ani na zaplacení úroků z prodlení či peněžité smluvní pokuty. Sjedná-li si však věřitel nepeněžitou smluvní pokutu, pravděpodobnost rychlého hojení škody vzniklé v důsledku dlužníkovy prodlení se tím jednoznačně zvýší¹⁰².

9. SJEDNÁNÍ PŘÍLIŠ VYSOKÉ SMLUVNÍ POKUTY NEBO ÚROKŮ Z PRODLENÍ

Současná ustanovení zákona upravující smluvní pokutu a úroky z prodlení, jež se uplatňují v obchodních závazkových vztazích, výslovně neomezují smluvní volnost stran při sjednávání jejich výše¹⁰³. Ačkoliv zákon přímo nestanoví žádný limit v podobě nejvyšší přípustné hranice,

⁹⁶ Srov. § 284 odst. 2 zákona č. 141/1950 Sb.

⁹⁷ § 1336 patentu č. 946/1811 Sb. z. s. (obecný zákoník občanský) . Také § 191 odst. 3 zákona č. 101/1963 Sb. (zákoník mezinárodního obchodu).

⁹⁸ Například *Bejček, J.* in *Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P.*, op. cit. sub 40, s. 154, nebo *Eliáš, K.*, op. cit. sub 34, s. 7.

⁹⁹ *Patěk, D.*, op. cit. sub 13, s. 33.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, s. 34.

¹⁰¹ § 1892 vládního návrhu občanského zákoníku.

¹⁰² I sjednání smluvní pokuty v nepeněžité formě samozřejmě předpokládá určitý majetek dlužníka. To tedy znamená, že i v případě sjednání peněžité formy smluvní pokuty by mohl věřitel dosáhnout uspokojení cestou exekuce na majetek dlužníka. Jednalo by se však bezesporu o způsob mnohem zdouhovější a méně jistý.

¹⁰³ Omezení výše smluvní pokuty však znal původní text obecného občanského zákoníku z roku 1811, který pro případ zápůjček stanovil, že částka smluvní pokuty, kterou soud autoritativně přizná, nesmí přesahovat zákonné

kteřou smluvní strany nemohou překročit, neznamená to, že sjednaná výše může být libovolná. Občanský i obchodní zákoník totiž zakotvují určité obecné korektivy uplatňující se buď v celém soukromém právu, nebo případně speciálně jen v oblasti vztahů obchodního práva. Těmito korektivy jsou dobré mravy a zásady poctivého obchodního styku. U smluvní pokuty sjednané podle obchodního zákoníku se pak ještě nad rámec těchto obecných korektivů uplatňuje moderační oprávnění soudů, jež jim umožňuje nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu snížit.

9.1 K přiměřenosti výše smluvní pokuty a úroků z prodlení

Dovodit obecné pravidlo, jaká výše smluvní pokuty nebo úroků z prodlení je ještě přijatelná a jaká je už za hranicí přípustnosti v takovém rozsahu, aby to zakládalo rozpor s dobrými mravy nebo moderační oprávnění soudu, je nemožné. Při posuzování jejich výše je nutno vycházet z funkcí těchto institutů. Jejich výše tedy musí být dostatečná na to, aby tlačila dlužníka směrem k řádnému a včasnému plnění, nebo případně aby kompenzovala věřitelovu újmu vzniklou v důsledku dlužníkovy porušení závazku a aby nad to dlužníka přiměřeně trestala. K otázce souladu výše smluvní pokuty s dobrými mravy se přesvědčivě vyjadřuje Z. Kovařík, který je toho názoru, že rozpornou s dobrými mravy nemůže být smluvní pokuta v takové výši, která zahrnuje „(...) všechny škody, které lze rozumně v daném konkrétním vztahu s porušením určité povinnosti očekávat, má dostatečnou, nikoliv však přemrštěnou pobídkovou výši a pro případ nesplnění povinnosti nad odškodnění také přiměřeně trestá.“ Taková výše smluvní pokuty není podle něj nemravná nebo v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku, „(...) i kdyby byla snad mnohonásobkem jmenovité hodnoty zajištěného závazku.“¹⁰⁴

Žádné konkrétní limity nelze dovodit ani z judikatury Nejvyššího soudu. Ten také konstatuje nutnost vycházet z funkcí smluvní pokuty¹⁰⁵, dále z celkových okolností úkonu a jeho pohnutek a účelu a také ze vzájemného poměru původní a sankční povinnosti¹⁰⁶. Tyto závěry

úřoky z prodlení. Důsledkem sjednání vyšší částky smluvní pokuty tedy nebyla neplatnost ujednání, ale pouze její soudní nevymahatelnost v částce převyšující zákonné úřoky z prodlení. Tato částka měla tedy charakter naturální obligace a její zaplacení nebylo plněním bez právního důvodu. Tato limitace výše smluvní pokuty byla ze zákoníku vypuštěna v roce 1968.

¹⁰⁴ Kovařík, Z., op. cit. sub 10, s. 462.

¹⁰⁵ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 11. 8. 2005, sp. zn. 33 Odo 875/2005.

¹⁰⁶ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.5.2007, sp. zn. 33 Odo 438/2005.

sice dovedl pro smluvní pokutu, vzhledem ke shodným funkcím úroků z prodlení se však domnívám, že je lze vztáhnout i na ně. Logickým vyústěním takových závěrů je pak to, že Nejvyšší soud v určitém případě považuje například sazbu ve výši 2% za každý den prodlení za přípustnou¹⁰⁷, v jiném zase sazbu 1% za každý den prodlení za rozpornou s dobrými mravy¹⁰⁸. Je tedy nutno se spokojit se závěrem, že posouzení přiměřenosti výše bude vždy záležet na konkrétních okolnostech jednotlivých případů.

9.2 Dobré mravy a zásady poctivého obchodního styku

Korektiv **dobrych mravů**¹⁰⁹ se vyskytuje v občanském zákoníku hned na dvou místech. Podle § 39 ObčZ je neplatný každý právní úkon, jehož obsah nebo účel se příčí dobrým mravům, a dále podle § 3 odst. 1 ObčZ nesmí být v rozporu s dobrými mravy výkon práv a povinností. Z uvedeného plyne, že dobré mravy korigují jednak právní úkon, tj. samotné ujednání o smluvní pokutě nebo o odchylné výši úroků z prodlení, a dále také výkon práv vzniklých z těchto ujednání. V návaznosti na to, v jaké z těchto fází bude uplatněn, pak povede k různým konsekvencím. Bude-li už samotné ujednání v rozporu s dobrými mravy, bude toto ujednání neplatné, což povede k tomu, že z něj věřiteli žádná práva nevzniknou. V případě, že nemravným bude až uplatňování práv vzniklých z platně existujících ujednání, bude důsledkem odepření soudní ochrany, jinými slovy, tato práva nebudou soudně vymahatelná. Taková práva věřitele však budou nadále existovat a splní-li je dlužník, nebude to na straně věřitele zakládat bezdůvodné obohacení¹¹⁰.

Jak už bylo zmíněno, ustanovení § 39 ObčZ míří na právní úkon. Dojde-li k soudnímu zkoumání případné neplatnosti ujednání o smluvní pokutě nebo o úrocích z prodlení

¹⁰⁷ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 9.8.2001, sp. zn. 33 Odo 204/2001.

¹⁰⁸ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.6.2006, sp. zn. 33 Odo 447/2005.

¹⁰⁹ V teorii neexistuje žádná jednotná definice dobrých mravů. Lze však dovést, že obecně jsou v teorii dobré mravy chápány jako kategorie mimoprávní, jež však narozdíl od morálky „*netvoří společenský normativní systém, nýbrž jsou měřítkem etického hodnocení konkrétních situací odpovídajících obecně uznávaným pravidlům slušnosti, poctivého styku apod.*“ (Srov. např. Knapp, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 85.) Uvedenou definici se zjevně inspiroval i Nejvyšší soud, jenž v rozhodnutí ze dne 10.4.2001, sp. zn. 29 Cdo 1583/2000, konstatoval, že dobré mravy odpovídají „*(...) mravním zásadám, popř. kulturním a společenským normám, které jsou obecně přijímány v určité společnosti a vytváří tak obecné mínění o tom, co je společností akceptovatelné a pokládáno za poctivé a slušné jednání.*“ Posouzení toho, jestli je právní úkon nebo výkon určitého práva v souladu nebo v rozporu s dobrými mravy, bude proto vždy záležet na konkrétních skutkových okolnostech.

¹¹⁰ Srov. např. Švestkův komentář k § 3 odst. 1 in Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 67.

z pohledu tohoto ustanovení, rozpor s dobrými mravy bývá Nejvyšším soudem spatřován právě v jejich sjednané výši¹¹¹.

Předpokladem odepření soudní ochrany podle ustanovení § 3 odst. 1 ObčZ je naproti tomu výkon práva. Soud tedy přistupuje k posuzování případné aplikace tohoto ustanovení až poté, co má jasno v tom, že právo na zaplacení smluvní pokuty nebo úroků z prodlení v určité výši platně vzniklo.

V oblasti obchodněprávních vztahů se nad rámec dobrých mravů uplatňují jako korektiv výkonu existujícího práva se stejnými důsledky (tj. soudní nevymahatelnost práva) také **zásady poctivého obchodního styku**. Ty jsou zakotveny v § 265 ObchZ, který stanoví, že takový výkon práva, který je s nimi v rozporu, nepožívá právní ochrany. Bližší obsah pojmu zásad poctivého obchodního styku nelze najít ani v zákoně, ani v judikatuře¹¹², v literatuře se však lze setkat především s názory, jež na zásady poctivého obchodního styku nahlížejí jako na určitou specifikaci dobrých mravů pro oblast obchodních závazkových vztahů¹¹³, respektive všech vztahů řídicích se obchodním zákoníkem¹¹⁴, jež oproti občanskoprávním vztahům vykazují určité zvláštnosti.

Je-li tedy výkon práva na smluvní pokutu nebo úroků z prodlení v rozporu s dobrými mravy nebo zásadami poctivého obchodního styku, soud takové právo autoritativně nepřizná. Největším problémem se však jeví, které konkrétní aspekty jednání ve vztahu ke smluvní pokutě nebo úrokům z prodlení způsobují, že se výkon platně existujících práv na jejich zaplacení stane nesouladným s uvedenými korektivy. V souvislosti s předmětem této kapitoly nás pak především zajímá, zda je výše vymáhaných částek způsobilá zapříčinit takový nesoulad.

Z. Kovařík dovozuje ve vztahu ke smluvní pokutě, že „(...) *problém poctivosti obchodování nebude ani tak ve výši smluvní pokuty samotné jako spíše v podmínkách, za nichž byla pokuta*

¹¹¹ Tento závěr pro oblast smluvní pokuty uvádí i D. Patěk. In *Patěk, D. Smluvní pokuta v obchodních vztazích*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 44.

¹¹² Srov. *Patěk, D. Smluvní pokuta v obchodních vztazích*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 70.

¹¹³ *Hejda, J. Poznámky k některým etickým kategoriím aplikovaným v obchodním právu*. In *Štenglová, I. (ed.), Pocta Miloši Tomsovi k 80. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 180.

¹¹⁴ *Patěk, D., op. cit. sub 13, s. 70.*

*sjednána (např. zneužití významného postavení na trhu, ale i zneužití situace, místa, světelných podmínek apod., za nichž je dohoda uzavírána) (...)*¹¹⁵. Lze však nalézt i názor polemizující s uvedeným, podle něhož „(...) rozpor se zásadami poctivého obchodního styku v případě § 265 obch. zák. záleží spíše v okolnostech výkonu již vzniklého práva na smluvní pokutu než v okolnostech jeho sjednání.“¹¹⁶ Obecně se kloním k posléze uvedenému názoru s tím, že s Kovaříkem souhlasím potud, že samotná nepřiměřená výše nemůže založit rozpor výkonu práva na její zaplacení se zásadami poctivého obchodního styku. Nepřiměřená výše smluvní pokuty nebo úroků z prodlení bude však jedním z předpokladů pro posouzení jejich vymáhání jako rozporného s dobrými mravy nebo zásadami poctivého obchodního styku a bude moci tento rozpor založit v kontextu dalších skutečností. Dokládá to i rozhodnutí Nejvyššího soudu¹¹⁷, který ve vztahu k úrokům z prodlení judikoval: *„Porušení zásad poctivého obchodního styku je nutno zkoumat v každém případě ve vazbě na jeho konkrétní okolnosti. Přitom je třeba se zabývat jak důvody, které ke sjednání konkrétní výše úroku z prodlení vedly, a okolnostmi, které je provázely, tak důvody nesplnění zajištěného závazku, popřípadě i dopady přiznání sjednaného úroku z prodlení na osobu, vůči níž je uplatňován.“*

Soudy obecně odepírají soudní ochranu takovému výkonu práva, jenž lze označit za šikanózní¹¹⁸. Nejvyšší soud¹¹⁹ v této souvislosti uvedl: *„Odepřít soudní ochranu jednání, které je v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku, lze pouze takovému druhu jednání, které by opomíjelo zajišťovací, sankční a kompenzační charakter institutu smluvní pokuty, nevycházelo by z jeho smyslu, popř. by jej dokonce zneužívalo k poškození dlužníka. Smluvní pokuta by např. byla účtována v situaci, kdy by bylo zřejmé, že závazek plněn nebude, že smluvní pokuta zde postrádá svou prevenční funkci a nelze očekávat, že bude plnit funkci kompenzační.“* Ačkoliv se jedná o rozhodnutí vztahující se ke smluvní pokutě, lze jej bezesporu aplikovat i na úroky z prodlení z výše uvedeného důvodu, jímž jsou totožné funkce těchto institutů (jimiž právě Nejvyšší soud argumentuje).

¹¹⁵ Kovařík, Z., op. cit. sub 10, s. 462.

¹¹⁶ Slováková, Z., Zbrnková, R. Několik úvah o smluvní pokutě. In Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, s. 323.

¹¹⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.11.2003, sp. zn. 32 Odo 468/2003.

¹¹⁸ Koblíha, I. in Koblíha, I., Kalfus, J., Krofta, J., Kovařík, Z., Kozel, R., Pokorná, J., Svobodová, I. Obchodní zákoník, Komentář. Praha: Linde Praha a.s., 2006, s. 265.

¹¹⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.5.2007, sp. zn. 32 Odo 202/2006.

9.3 Moderační právo soudu u smluvní pokuty

Zatímco korekci kategorií dobrých mravů a zásad poctivého obchodního styku jsou ve vztazích upravených obchodním zákoníkem podrobeny jak smluvní pokuta, tak i úroky z prodlení, moderační právo je soudům přiznáno jen ve vztahu k smluvní pokutě. Ustanovení § 301 ObchZ dává soudům právo snížit nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu, čímž jim umožňuje korigovat přílišnou tvrdost, kterou by v některých případech představovalo přiznání nároku na smluvní pokutu ve sjednané výši.

Moderační právo mají soudy jen ve vztahu k smluvní pokutě sjednané podle obchodního zákoníku. Skutečnost, že není zakotveno i v občanském zákoníku, bývá odůvodňována tím, že na rozdíl od občanského zákoníku konstruuje obchodní zákoník povinnost platit smluvní pokutu na principu objektivní odpovědnosti^{120 121}.

Soudy nejsou při uplatňování moderačního práva neomezeny. Limitem moderace je výše škody vzniklé do doby soudního rozhodnutí porušením smluvní povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta. S tím souvisí otázka, jestli v případě, že v rozhodovaném případě nedošlo v důsledku porušení této povinnosti k žádné škodě, je soud oprávněn nepřiznat právo na smluvní pokutu vůbec. Z dikce ustanovení § 301 ObchZ se dovozuje, že soud v žádném případě nemůže povinnost zaplatit smluvní pokutu prominout. I když tedy oprávněné straně žádná škoda nevznikla, může smluvní pokutu pouze snížit¹²². Ohledně škody vzniklé dodatečně, tj. po vydání rozhodnutí, obchodní zákoník stanoví, že oprávněný má nárok na její náhradu podle ustanovení o náhradě škody do výše smluvní pokuty.

Protože je předmětem této práce především porovnání různých aspektů smluvní pokuty a úroků z prodlení, nikoliv detailní rozbor obou těchto institutů, není účelné na tomto místě podrobně pojednat o všech sporných otázkách týkajících se moderačního práva soudu a předpokladech jeho uplatnění. Zabýváme-li se rozdílnými důsledky nepřiměřené výše smluvní pokuty nebo úroků z prodlení, je však ještě důležité pojednat o vlivu existence

¹²⁰ Například *Kovařík, Z.*, op. cit. sub 10, s. 464, nebo *Patěk, D.*, op. cit. sub 13, s. 74.

¹²¹ V teorii však převládají spíše názory, že moderační právo by mělo být zakotveno právě naopak především v občanském zákoníku k ochraně laiků a nikoliv smluvních stran v obchodních vztazích, jež se vyznačují vyšší mírou odbornosti. Srov. např. *Nováček, R.* Přiměřenost smluvní pokuty a moderační právo soudu. *Právní rozhledy*, 2002, č. 3, s. 117.

¹²² *Plíva, S.* Smluvní pokuta. *Právo a podnikání*, 1999, č. 9, s. 5.

moderačního práva u smluvní pokuty na aplikaci obecných korektivů, a to především na možné prohlášení ujednání o smluvní pokutě za neplatné podle § 39 ObčZ v důsledku nepřiměřené výše sjednané smluvní pokuty¹²³.

Názory právní teorie se opět rozcházejí. Například P. Čech¹²⁴ se domnívá, že existence moderačního práva má za důsledek, že nepřiměřenost výše smluvní pokuty nemůže vést k neplatnosti ujednání podle § 39 ObčZ, ale pouze ke snížení výše smluvní pokuty cestou aplikace moderačního práva. Nad důsledky existence moderačního práva v obchodněprávních vztazích se zamýšlel i J. Hušek¹²⁵, jenž uvádí: „Z ust. § 301 obch. zákoníku lze dovodit, že sjednání i nepřiměřeně vysoké pokuty je platné a má pouze vliv na možnost soudu využít moderačního oprávnění(...)“. Dále však pokračuje konstatováním, že sjednání smluvní pokuty jako právní úkon se nesmí přičít dobrým mravům podle § 39 ObčZ a tedy dovozuje, že „Nelze vyloučit, že by se v konkrétním případě sjednání příliš vysoké smluvní pokuty mohlo takto posoudit a způsobit neplatnost tohoto úkonu. Domníváme se však, že by se jednalo o zcela výjimečný případ.“ Další pohled nabízí D. Patěk¹²⁶, když uvádí, že možnost soudu snížit nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu by měla vést k více restriktivnímu výkladu § 39 ObčZ a nepřiměřenost výše nárokované smluvní pokuty by měla být řešena prostřednictvím § 301 ObchZ.

Až do října 2009 judikatura Nejvyššího soudu spíše podporovala závěr, že možnost soudů snižovat nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty sjednané v obchodních vztazích nevylučuje aplikaci § 39 ObčZ a že tedy maximálně povede k jeho omezenějšímu využívání v případech, kdyby mohl být rozpor s dobrými mravy shledán ve výši smluvní pokuty. V rozhodnutí ze dne 30.5.2007, sp. zn. 33 Odo 438/2005, totiž potvrdil závěr odvolacího soudu, že smluvní pokuta sjednaná ve výši 1% denně z dlužné částky je ujednáním neplatným pro rozpor s dobrými mravy dle § 39 ObčZ, a následně (jako reakci na tvrzení žalobce, že sjednaná smluvní pokuta podléhá úpravě obchodního zákoníku, a proto přichází v úvahu moderace nepřiměřené

¹²³ Vzhledem k tomu, že důvodem pro odepření právní ochrany podle § 3 odst. 1 ObčZ nebo § 265 ObchZ jsou především okolnosti výkonu práva a nikoliv samotná výše vymáhané smluvní pokuty, moderační právo soudu neovlivňuje jejich aplikaci. Mimo to, Nejvyšší soud v rozhodnutí ze dne 16.2.2005, sp. zn. 32 Odo 287/2004, zdůraznil, že odepření soudní ochrany platně existujícím právům má být zcela výjimečným případem.

¹²⁴ Čech, P. Smluvní pokuta versus úroky z prodlení. Právní rádce, 2006, č. 4, s. 24. Nebo také: Čech, P. K přiměřenosti smluvní pokuty. Právní rádce, 2008, č. 5, s. 24.

¹²⁵ Hušek, J. Smluvní (konvenční) pokuta v obchodních vztazích. Obchodní právo, 1994, č. 6, s. 5.

¹²⁶ Patěk, D., op. cit. sub 13, s. 84.

vysoké smluvní pokuty) uvedl: „Rovněž případné uplatnění moderačního práva soudu snížit výši smluvní pokuty (v případě obchodněprávních vztahů) přichází v úvahu jen tehdy, byla-li smluvní pokuta sjednána platně.“ Z rozhodnutí se tedy dalo dovodit, že byla-li smluvní pokuta sjednána v určité „přehnaně“ nepřiměřené výši, soud nepřistoupí k uplatnění svého moderačního oprávnění, ale rovnou prohlásí takové ujednání za neplatné pro rozpor s dobrými mravy.

Obrat v judikatuře Nejvyššího soudu však nastal v rozhodnutí velkého senátu ze dne 14.10.2009, sp. zn. 31 Cdo 2707/2007, v němž Nejvyšší soud vyloučil posouzení ujednání o smluvní pokutě jako neplatného pro rozpor s dobrými mravy podle § 39 ObčZ pouze z důvodu nepřiměřenosti výše sjednané smluvní pokuty. Uznal sice, že nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta je zpravidla v rozporu s dobrými mravy, dále však konstatoval: „V obchodních závazkových vztazích se ustanovení o smluvní pokutě upravená v § 300 až 302 od 1. 1. 2001 v důsledku novelizace ustanovení § 262 odst. 4 obč. zák.¹²⁷ vztahují pouze na situace, kdy zavázaným je podnikatel, tedy profesionál, který si musí být vědom hospodářského rizika v případě sjednání smluvní pokuty. Proto jsou na něho z hlediska odpovědnosti kladeny přísnější podmínky než na nepodnikatele. Z tohoto důvodu zákon upřednostňuje v kogentní úpravě § 301 obč. zák. zachování platnosti právního úkonu i v případě nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty a zakládá pouze možnost moderace. Nenastanou-li jiné okolnosti, nelze v souvislosti s nepřiměřenou výší smluvní pokuty aplikovat ustanovení § 39 obč. zák.“ Nejvyšší soud tedy samozřejmě nevyklučuje zcela aplikaci § 39 ObčZ na ujednání o smluvní pokutě. Aby však podle něj bylo takové ujednání v obchodních vztazích prohlášeno za neplatné, musí být rozpor s dobrými mravy shledán (ne nutně výlučně, vždy však alespoň částečně) v jiných okolnostech ujednání, než je výše smluvní pokuty.

Závěr dosažený velkým senátem Nejvyššího soudu schvaluji. Řešení, podle něhož bychom měli v obchodněprávních vztazích rozlišovat mezi „přehnaně“ neboli „nemravně“

¹²⁷ § 262 odst. 4 ObchZ: „Ve vztazích podle § 261 nebo podřízených obchodnímu zákoníku dohodou podle odstavce 1 (pozn. autorky: tj. dohodou stran) se použijí, nevyplyvá-li z tohoto zákona nebo ze zvláštních právních předpisů něco jiného, ustanovení této části na obě strany; ustanovení občanského zákoníku nebo zvláštních právních předpisů o spotřebitelských smlouvách, adhezních smlouvách, zneužívajících klauzulích a jiná ustanovení směřující k ochraně spotřebitele je však třeba použít vždy, je-li to ve prospěch smluvní strany, která není podnikatelem. Smluvní strana, která není podnikatelem, nese odpovědnost za porušení povinností z těchto vztahů podle občanského zákoníku a na její společné závazky se použijí ustanovení občanského zákoníku.“

nepřiměřenou výši smluvní pokuty, jež by bez dalšího zakládala neplatnost ujednání podle § 39 ObčZ, a nepřiměřenou výši, jež nedosahuje intenzity nemravnosti a u níž by soud proto zvažoval aplikaci moderačního oprávnění podle § 301 ObchZ (čili tak, jak to vyplývalo z rozhodnutí Nejvyššího soudu se sp. zn. 33 Odo 438/2005), by bylo velmi nepraktické. Nedovedu si totiž představit možný způsob stanovení hranice mezi takovými stupni nepřiměřenosti. Není sporu o tom, že nepřiměřená výše smluvní pokuty může založit rozpor s dobrými mravy. Pro smluvní praxi je však určitě vhodnější takový způsob řešení, podle něhož soudy veškeré nepřiměřeně vysoké smluvní pokuty moderují a tím případný rozpor s dobrými mravy odstraní.

Shrneme-li veškeré závěry dosažené v této kapitole, jeví se být z hlediska důsledků jejich nepřiměřené výše pro věřitele výhodnější sjednat smluvní pokutu než odchýlnou výši úroků z prodlení. Nepřiměřená výše smluvní pokuty totiž v obchodněprávních vztazích povede k moderaci výsledné výše smluvní pokuty a věřiteli tak bude přiznán jeho nárok v alespoň částečné výši (a to vždy minimálně ve výši škody, která mu vznikla v důsledku dlužníkovy prodlení). Na druhou stranu soudy nemají možnost moderovat nepřiměřeně vysoké úroky z prodlení, například tím, že jen část úroků posoudí jako rozpornou s dobrými mravy a jen v této části posoudí ujednání o výši úroků z prodlení za neplatné. K tomu se vyjádřil i Nejvyšší soud¹²⁸, který judikoval: „*Úvahy o tom, že by byl odůvodněn vyšší úrok než obvyklý a že by sjednání úroku z prodlení bylo neplatné jen ve zbývající části, jsou bezpředmětné s ohledem na judikaturu, dle níž v daném případě stíhá neplatnost dle § 39 obč. zák. pro rozpor s dobrými mravy celý úkon, nikoli pouze jeho část (...)*“ Z uvedeného rozhodnutí plyne, že posoudí-li soud výši sjednaných úroků z prodlení jako nepřiměřeně vysokou a proto rozpornou s dobrými mravy, důsledkem bude neplatnost celého ujednání a věřitel bude mít právo pouze na zákonnou výši úroků z prodlení.

10. SJEDNÁNÍ PŘÍLIŠ NÍZKÉ SMLUVNÍ POKUTY NEBO ÚROKŮ Z PRODLENÍ

Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že problematickým z hlediska výše může být pouze sjednání příliš vysoké smluvní pokuty nebo příliš vysokých úroků z prodlení, není tomu tak.

¹²⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.11.2005. sp. zn. 32 Odo 1022/2004.

Může se stát, že soud posoudí jako neplatné jak ujednání o příliš nízké smluvní pokutě, tak i úrocích z prodlení, i když u každého institutu z jiného důvodu.

10.1 Zákaz vzdát se budoucího práva na náhradu škody

Důvodem problematičnosti příliš nízké smluvní pokuty je vztah smluvní pokuty a náhrady škody tak, jak jej zakotvuje § 545 odst. 2 ObčZ. Podle něj, jak už bylo uvedeno i výše v rámci rozboru funkcí smluvní pokuty, smluvní pokuta paušalizuje škodu vzniklou v důsledku porušení zajištěné povinnosti. Jinými slovy, neodkloní-li se strany ujednání o smluvní pokutě od znění tohoto ustanovení, nemá věřitel právo na náhradu škody vzniklé v důsledku porušení této povinnosti. Proto v případě, že strany v ujednání výslovně nesmluví právo věřitele požadovat náhradu škody, která mu vznikne porušením zajištěné povinnosti, vedle práva na smluvní pokutu (a to alespoň ve výši přesahující sjednanou smluvní pokutu), mohla by se příliš nízká výše smluvní pokuty dostat do rozporu s kogentním ustanovením § 386 odst. 1 ObchZ. Dikce uvedeného ustanovení zakazuje vzdát se nároku¹²⁹ na náhradu škody před porušením povinnosti, z něhož může škoda vzniknout.

Donedávna byla spornou otázkou, zda obchodní zákoník oním vzdáním se myslí pouze úplné zřeknutí se práva na náhradu škody nebo i jen částečné. Před dvěma lety však Nejvyšší soud¹³⁰ judikoval v případě, ve kterém účastníci dohody o poskytnutí právní služby smluvně limitovali náhradu případné škody částkou 1 milion Kč, následující: *„Podle § 386 odst. 1 ObchZ platí, že nároku na náhradu škody se nelze vzdát před porušením povinnosti, z něhož může škoda vzniknout. Vzhledem k tomu, že se podle § 263 odst. 1 ObchZ jedná o kogentní ustanovení, je předmětné ujednání účastníků o omezení nároku žalované na náhradu škody způsobené porušením povinností žalobci, neplatné pro rozpor s tímto ustanovením (...).“*

Do předmětu a cíle této práce nespadá podrobně rozebírat náhledy teorie na možnosti smluvní limitace náhrady škody obecně, proto se jimi na tomto místě nebudu zabývat. Ve

¹²⁹ Jedná se o terminologickou nepřesnost, správně by měl být tento pojem nahrazen pojmem „právo“. Vycházíme-li z toho, že nárokem je „právní možnost uplatnit své subjektivní právo, tj. domáhat se právní ochrany jeho realizace“ (Knapp, V. Teorie práva, 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 197) a z toho, že jedním z předpokladů vzniku nároku na náhradu škody je porušení povinnosti, není ani možné vzdát se nároku předtím, než k tomuto porušení dojde, a to už z toho důvodu, že žádný nárok neexistuje.

¹³⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.3.2008, sp. zn. 32 Odo 1651/2005.

vztahu k smluvní pokutě pak právní teorie dospívá k závěru ve prospěch možnosti částečného vzdání se práva na náhradu škody tím, že strany sjednají smluvní pokutu ve výši nižší než je výše škody, která může z porušení povinnosti vzniknout¹³¹. To však jen pro případ, kdy tato výše není podstatně nižší než možná škoda. Takové případy jsou už považovány za takové omezení nároku na náhradu škody, jež už lze podřadit pod vzdání se nároku na náhradu škody. U takové dohody pak v úvahu přichází možnost posoudit ji jako rozpornou s dobrými mravy či jako obcházející zákon a v důsledku toho neplatnou¹³².

Závěrem je nutno zdůraznit, že upraví-li strany v ujednání o smluvní pokutě její vztah k náhradě škody odchylně od zákona (tím, že ujednájí, že právo věřitele na náhradu škody zůstává sjednáním smluvní pokuty nedotčeno, nebo že smluvní pokuta se pouze započítává na náhradu škody), není důvodu k tomu, aby byla nízká výše sjednané smluvní pokuty shledána neplatnou.

10.2 Zákaz „zřejmě zneužívající“ výše úroků z prodlení

Vztah úroků z prodlení je podle zákonné úpravy¹³³ jiný, než je tomu u smluvní pokuty. Podle ní má věřitel právo na náhradu škody způsobené prodlením dlužníka v té části, která převyšuje úroky z prodlení. Proto nehrozí posouzení dohody o výši úroků z prodlení jako neplatné pro obcházení zákona v případě, že bude částka úroků byť i podstatně nižší než možná škoda. Přesto ani smluvená výše úroků z prodlení nemůže být příliš nízká. Obchodní zákoník sice v § 369 dává možnost sjednat si výši úroků z prodlení odchylně od subsidiárně platících předpisů občanského práva, limitaci této výše však představuje odstavec 4 následujícího § 369a vztahujícího se na platby za dodávky zboží a služeb, jenž už byl zmiňován v souvislosti s možností vzdát se práva na úroky z prodlení. Podle něj je tedy neplatná dohoda o odchylné výši úroků z prodlení, „(...) která je i s ohledem na konkrétní okolnosti případu, praxi zavedenou mezi stranami a na obchodní zvyklosti zřejmě zneužívající ve vztahu k věřiteli.“ Je přitom jasné, že má-li být výše úroků z prodlení zneužívající ve vztahu k věřiteli, musí se jednat o výši příliš nízkou, tj. nižší než je výše stanovena občanskoprávními předpisy. Ne každé smluvní sjednání nižších úroků z prodlení oproti těm „zákonným“ je však

¹³¹ Slováková, Z., Zbranková, R. Několik úvah o smluvní pokutě. In Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 327.

¹³² Srov. § 39 ObčZ.

¹³³ Srov. § 369 odst. 2 ObchZ.

neplatné. Bude tomu tak jedině v případě, že taková dohoda je zřejmě zneužívající ve vztahu k věřiteli a dále že neexistuje objektivní důvod pro takové odchýlení od zákonné výše úroků z prodlení¹³⁴. V případě, že soud zjistí, že se jedná právě o takovou dohodu, přizná věřiteli právo na výši úroků stanovenou nařízením, na něž odkazuje občanský zákoník.

Vzhledem k tomu, že § 369a se stal součástí obchodního zákoníku před relativně krátkým časem, není zatím k dispozici žádná judikatura Nejvyššího soudu, z níž by se dalo vycházet při snaze o formulaci obecných závěrů o tom, jaká výše smluvních úroků z prodlení a za jakých podmínek bude s největší pravděpodobností soudy shledána zřejmě zneužívající a tedy neplatnou. Z toho, že však zatím před tímto soudem nebyla žádná kauza, k níž by se musel vyjadřovat právě na adresu sjednání zřejmě zneužívající výše úroků z prodlení, však lze dovodit, že nižší soudy nemají tendenci posuzovat dohody o nízkých úrocích z prodlení jako neplatné podle § 369a odst. 4 ObchZ.

11. MÍRA ZÁVISLOSTI SMLUVNÍ POKUTY A ÚROKŮ Z PRODLENÍ NA PRIMÁRNÍ POHLEDÁVCE

11.1 Akcesorita

Závazkové právní vztahy se v teorii dělí na hlavní a vedlejší (neboli akcesorické). Vlastností těch akcesorických je to, že sdílí osud hlavního závazkového právního vztahu. Předpokladem jejich trvání je tedy platnost hlavního závazkového vztahu a v případě zániku hlavního závazkového vztahu zanikají, a to i aniž byly samy splněny. Dalším důsledkem akcesority právního vztahu je to, že závazky z nich se stávají splatnými až v momentě, kdy nebyl splněn hlavní závazkový vztah¹³⁵.

Jak tedy plyne z uvedeného, akcesorita je vlastností samotného závazkového právního vztahu, nikoliv vlastností konkrétního práva vzniklého na základě určitého závazkového právního vztahu. Jak již bylo uvedeno výše, v případě smluvní pokuty vzniká závazkový právní

¹³⁴ M. Tomsa uvádí, že hlediskem bude „(...) zabránit zneužívání postavení odběratele zboží nebo služby, který je v daném vztahu z ekonomického pohledu v silnějším postavení, na újmu dodavatele, který je při uzavírání smlouvy slabší stranou (...)“. Tomsa, M., op. cit. sub. 57, s. 347.

¹³⁵ Viz například Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné 2. 5. vydání. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2009, s. 90.

vztah ujednáním o smluvní pokutě, zatímco v případě úroků z prodlení je závazkový právní vztah založen přímo zákonem. Z těchto závazkových právních vztahů sice věřiteli plyne právo na zaplacení smluvní pokuty, respektive úroků z prodlení, vznik těchto práv je však vázán na splnění odkládací podmínky stanovené právním titulem vzniku předmětného závazkového právního vztahu, tj. ujednáním o smluvní pokutě, resp. zákonem. V případě smluvní pokuty je touto podmínkou porušení smluvní povinnosti a v případě úroků z prodlení je jí prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku.

Posuzujeme-li proto případnou akcesoritu smluvní pokuty a úroků z prodlení, je třeba se zaměřit výhradně na závazkové právní vztahy, nikoliv na konkrétní práva na zaplacení smluvní pokuty nebo úroků z prodlení, jež z nich vzniknou až splněním uvedené odkládací podmínky. Ani případné dovození samostatnosti těchto konkrétních práv proto nemůže mít jakýkoliv vliv na posouzení akcesorické povahy závazkového právního vztahu.

Důvodem, proč takto podrobně zdůrazňuji rozdíl mezi závazkovým právním vztahem a konkrétním právem na zaplacení smluvní pokuty, resp. úroků z prodlení, vzniklým splněním odkládací podmínky, je skutečnost, že zejména v případě smluvní pokuty vede nerozlišování mezi těmito pojmy k nesprávným závěrům ohledně akcesority závazkového právního vztahu založeného ujednáním o smluvní pokutě.

V teorii se tak objevují názory¹³⁶, jež relativizují akcesoritu **smluvní pokuty**. Představitelé těchto názorů argumentují ustanovením § 302 ObchZ, k němuž uvádějí, že upravuje právě výjimku z akcesority smluvní pokuty tím, že stanoví, že „*Odstoupení od smlouvy se nedotýká nároku na zaplacení smluvní pokuty*“. Podíváme-li se však na jejich výklad předmětného ustanovení, zjistíme, že závěr, že povinnost platit smluvní pokutu trvá dále (tj. i po odstoupení od smlouvy) dovozují jedině pro případ, že zajištěná smluvní povinnost byla porušena před odstoupením od smlouvy. Jak je patrné, ani oni tedy netvrdí, že by ze závazkového právního vztahu založeného ujednáním o smluvní pokutě mohlo vzniknout právo na zaplacení smluvní pokuty (resp. odpovídající povinnost zaplatit smluvní pokutu) dokonce i poté, co došlo odstoupením od smlouvy k zániku zajištěné povinnosti.

¹³⁶ Viz např. *Pelikánová, I.* Komentář k obchodnímu zákoníku. 3. díl. § 261 – 408. 2. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 1998, s. 206. Dále také např. *Eliáš, K.*, op. cit. sub 34, s.2.

Samostatnost tudíž přisuzují pouze nároku vzniklému v důsledku porušení smluvní povinnosti. Jak jsem však již uvedla, z takové skutečnosti není možné dovodit žádné důsledky pro akcesoritu nebo samostatnost samotného závazkového právního vztahu, a proto § 302 ObchZ nelze chápat jako výjimku z akcesority závazkového právního vztahu založeného ujednáním o smluvní pokutě.

V souladu s dovozeným závěrem, že akcesorita je vlastností závazkového právního vztahu, D. Patěk¹³⁷ také při posuzování akcesority smluvní pokuty zdůrazňuje nutnost rozlišovat mezi „*ujednáním o smluvní pokutě*“ a „*právem na zaplacení smluvní pokuty*“. V souvislosti s právem na zaplacení smluvní pokuty, jež vzniká porušením hlavní povinnosti, konstatuje, že takové právo se „*právně osamostatňuje*“, přičemž do doby porušení zajištěné povinnosti „*(...) to bylo potenciální budoucí právo vázané na odkládací podmínku a svým právním osudem spojené s ujednáním o smluvní pokutě.*“ Pro právo na zaplacení smluvní pokuty tedy dovozuje, že je samostatným právem, jež postrádá akcesorickou povahu. Zmíněnému ujednání o smluvní pokutě přitom neodpírá akcesorický charakter ani v nejmenší míře.

D. Patěk také argumentuje i ustanovením § 302 ObchZ, ohledně něhož (shodně s výše uvedenými názory popírajícími plnou akcesoritu smluvní pokuty) dovozuje, že pojednává právě jen o osamostatněném právu na zaplacení smluvní pokuty a aplikuje se pouze na případy, kdy k porušení zajištěné povinnosti došlo před odstoupením od smlouvy. Na rozdíl od uvedených názorů však nedovojuje, že ustanovení stanoví výjimku z akcesorické povahy ujednání o smluvní pokutě a jí založeného závazkového vztahu, ale že jeho účelem je pouze výslovně potvrdit samostatnost práva na zaplacení smluvní pokuty¹³⁸.

Plně souhlasím s uvedenými závěry. Postulát, že § 302 ObchZ není výjimkou z akcesorické povahy ujednání o smluvní pokutě, lze totiž podepřít i tím, že i v režimu občanského zákoníku, který žádné podobné ustanovení neobsahuje a který dokonce účinky odstoupení

¹³⁷ Viz Patěk, D. Osud smluvní pokuty při cesi zajištěné pohledávky (aneb k akcesoritě smluvní pokuty). Právní rozhledy, 2008, č. 8, s. 294 an., kde se autor velmi zevrubně vyjádřil na téma akcesority smluvní pokuty.

¹³⁸ K totožným závěrům jako D. Patěk dochází i J. Hušek. Sice výslovně neformuluje nutnost rozlišovat, mezi „*ujednáním o smluvní pokutě*“ a „*právem na zaplacení smluvní pokuty*“, z jeho pojednání o akcesoritě smluvní pokuty lze však jasně dovodit, že mezi nimi také rozlišuje. Shodně s Patěkem nevnímá § 302 ObchZ jako výjimku z akcesority ujednání o smluvní pokutě, ale jeho působnost vztahuje pouze na samostatný nárok na smluvní pokutu, jenž vznikl v důsledku takového porušení povinnosti, k němuž došlo před odstoupením od smlouvy. Srov. Hušek, J., op. cit. sub 125, s. 6.

od smlouvy konstruuje *ex tunc*, se dovozují stejné závěry o „dalším životě“ práva na zaplacení smluvní pokuty, vzniklého porušením povinnosti, k němuž došlo před zánikem hlavního závazkového vztahu¹³⁹.

Zatímco v otázce akcesority smluvní pokuty je teorie značně nejednotná, o bezvýjimečně akcesorické povaze **úrokového závazkového právního vztahu** v ní není sporu¹⁴⁰. Shodně se o ní vyjadřuje i Nejvyšší soud, jenž například v rozhodnutí ze dne 24.3.2004, sp. zn. 21 Odo 101/2002¹⁴¹, podrobně rozvedl, že úrokový závazkový vztah je „(...) vztahem akcesorickým, jehož vznik je podmíněn platným závazkovým vztahem hlavním. Splněním hlavního závazku (nebo jiným ze způsobů jeho zániku) zaniká (končí) i akcesorický závazek úrokový; přetrvává pouze povinnost uhradit již dospělé úroky.“

Za povšimnutí však stojí, že, jak vyplývá z uvedeného rozhodnutí, se ve vztahu k úrokům z prodlení také dovozuje, že povinnost platit dospělé úroky z prodlení (tj. ty, na něž už věřiteli vzniklo v důsledku nastalého prodlení dlužníka právo) trvá i po zániku hlavního závazku. V případě, že by tedy došlo k zániku primární povinnosti splnit peněžitý závazek v důsledku odstoupení od smlouvy po tom, co dlužník už byl jistý čas v prodlení s takovým plněním, nedotklo by se to práva věřitele na zaplacení dospělých úroků z prodlení. Teorie ani soudní praxe však z této skutečnosti nedovozují výjimku z akcesority úrokového závazkového vztahu tak, jak to z neznámého důvodu činí u smluvní pokuty.

11.2 Samostatný nárok versus příslušenství

Zatímco mezi názory na akcesoritu, i když pouze pokud jde o smluvní pokutu, není shody, jednoznačné odpovědi se nabízejí u eventuálního podřazení těchto institutů pod

¹³⁹ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.6.2003, sp. zn. 33 Odo 131/2003, v němž Nejvyšší soud mimo jiné uvádí: „Zánik existujícího nároku na zaplacení smluvní pokuty v důsledku zrušení zajištěné – a druhou smluvní stranou nerespektované – povinnosti, by de facto ve svých důsledcích znamenal ze strany věřitele nucené prominutí dluhu sui genesis, jako následek realizace jeho práva na zrušení právního vztahu, v němž dlužník neplní své závazky. Takový závěr by vyvíjel nepřiměřený nátlak na věřitele, aby nerealizoval svá práva a setrval v nevyváženém právním vztahu a neodůvodněně by zvýhodňoval dlužníka nerespektujícího obecně přijímanou zásadu *pacta sunt servanda*; takový závěr nelze akceptovat.“

¹⁴⁰ Srov. např. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol., op. cit. sub 135, s. 83: „Vedlejším peněžitým závazkovým právním vztahem je závazkový právní vztah úrokový, který vzniká pouze tehdy, jestliže mezi účastníky existuje peněžitý závazkový právní vztah hlavní.“

¹⁴¹ Publikován v Štenglová, I. Přehled judikatury ve věcech obchodních závazkových vztahů. 2. vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 101 an.

příslušenství pohledávky. Občanský zákoník¹⁴² ulehčuje problematiku tím, že uvádí taxativní výčet toho, co se za něj považuje, a v tomto výčtu zmiňuje jen **úroky z prodlení**.

Ohledně příslušenství pohledávky pak platí, že nemá samostatný osud, ale sdílí právní osud této pohledávky, pokud není dohodnuto jinak¹⁴³. Dispozice s hlavní pohledávkou se proto budou zásadně vztahovat i na úroky z prodlení, avšak skutečnost, že úroky z prodlení jsou příslušenstvím pohledávky, neznemožňuje činit právní úkony týkající se pouze úroků z prodlení.

Skutečnost, že **smluvní pokuta** není příslušenstvím pohledávky potvrzuje i judikatura Nejvyššího soudu¹⁴⁴, jenž konstatuje: „*Smluvní pokuta není - na rozdíl od úroků z prodlení - ani příslušenstvím pohledávky (jedná se o samostatný nárok) (...)*“

Podřazení úroků z prodlení pod příslušenství pohledávky má důsledky pro jejich soudní vymáhání. Příslušenství není součástí majetkové hodnoty¹⁴⁵, proto lze úroky z prodlení vymáhat i samostatně, aniž by byla současně vymáhána jistina. Výhodou současného vymáhání jistiny a úroků z prodlení je však to, že výše úroků z prodlení jako příslušenství se v takovém případě nezahrnuje do základu pro výpočet soudního poplatku¹⁴⁶. Na druhou stranu se výše vymáhané smluvní pokuty započítává do základu pro výpočet soudního poplatku i tehdy, je-li smluvní pokuta vymáhána spolu se zajištěnou pohledávkou, a to právě z toho důvodu, že smluvní pokuta postrádá charakter příslušenství pohledávky.

Míra závislosti smluvní pokuty a úroků z prodlení na primární pohledávce, jejich charakter příslušenství, respektive samostatného nároku, má na základě rozhodnutí Nejvyššího soudu důsledky pro režim jejich postoupení, dochází-li k postoupení primární pohledávky, dále pro režim jejich promlčení a také pro sankcionování prodlení s jejich placením. Vzhledem k tomu,

¹⁴² § 121 odst. 3 ObčZ.

¹⁴³ Kindl, M. In Fiala J., Kindl, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. I. Díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, s. 356.

¹⁴⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.2006, sp. zn 21 Cdo 3173/2005.

¹⁴⁵ Červenka, J. Promlčení úroků z prodlení při promlčené jistině peněžitého dluhu (závazku), Bulletin advokacie, 2004, č. 9, s. 59.

¹⁴⁶ § 6 odst. 1 zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích: „*Základem procentního poplatku je cena předmětu řízení vyjádřená peněžní částkou, není-li dále stanoveno jinak. Cena příslušenství předmětu řízení tvoří základ poplatku jen v případech, je-li příslušenství samostatným předmětem řízení.*“

že se jedná o problémy, které považují za vhodné probrat detailněji, věnují se jim v samostatných kapitolách.

11.3 Důsledky postoupení primární pohledávky

Ustanovení § 524 odst. 2 ObčZ stanoví: „S postoupenou pohledávkou přechází i její příslušenství a všechna práva s ní spojená.“ Jedná se přitom o ustanovení dispozitivní, proto mají smluvní strany možnost sjednat úpravu odchylnou.

Ve vztahu k **úrokům z prodlení** z uvedeného ustanovení ve spojení s jejich podřazením pod příslušenství jednoznačně plyne, že nevyužijí-li smluvní strany možnost odchylné úpravy a neurčí ve smlouvě o postoupení jinak, i dospělé úroky z prodlení (tj. úroky vzniklé v důsledku prodlení dlužníka, k němuž došlo před postoupením pohledávky) přejdou při postoupení hlavní pohledávky na postupníka *ex lege*.

Potíže činí opět **smluvní pokuta**. U ní, vycházíme-li ze samostatnosti práva na zaplacení smluvní pokuty, jež vzniklo v důsledku porušení zajištěné povinnosti, tak jak bylo vysvětleno výše, lze dospět pouze k závěru následujícímu:

Dojde-li k postoupení primární pohledávky, tak v případě, že již před jejím postoupením došlo k porušení zajištěné povinnosti, s postupovanou pohledávkou *ex lege* přecházejí i práva plynoucí ze závazkového právního vztahu založeného ujednáním o smluvní pokutě, avšak s výjimkou již osamostatněného práva na zaplacení smluvní pokuty. Takové právo už není „právem spojeným“ ve smyslu § 524 odst. 2 ObčZ, a proto, je-li úmyslem stran smlouvy o postoupení primární pohledávky převést i tuto samostatnou pohledávku, musí to být v uvedené smlouvě výslovně sjednáno.

K rozporným závěrům však ve svém rozhodnutí došel Nejvyšší soud, jenž vydal rozhodnutí¹⁴⁷, jehož právní věta zní: „*Postoupením pohledávky přechází ze zákona na nového věřitele pohledávka v té podobě, v jaké existovala v okamžiku postupu, tj. nejen s příslušenstvím, ale též včetně tzv. vedlejších práv (zejména zajišťovacích), i když tato práva nejsou ve smlouvě o*

¹⁴⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28.8.2006, sp. zn. 32 Odo 475/2005.

postoupení pohledávky výslovně určena. Pohledávka zajištěna smluvní pokutou přechází na postupníka včetně práva na smluvní pokutu, a to až již jde o smluvní pokutu v okamžiku postoupení splatnou, či nesplatnou, popř. jako budoucí nárok. Ve smlouvě o postoupení pohledávky lze sjednat, že na postupníka nepřechází právo na zaplacení v okamžiku postoupení již splatní smluvní pokuty.“

V uvedeném rozhodnutí soud tedy konstatoval, že i právo na zaplacení smluvní pokuty vzniklé z takového porušení zajištěné povinnosti, k němuž došlo před postoupením primární pohledávky, přímo *ex lege* přechází na postupníka, není-li ve smlouvě o postoupení primární pohledávky výslovně sjednáno jinak. Jak je tedy zřejmé, Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí neuznává samostatnou povahu takového práva na zaplacení smluvní pokuty, když jej považuje za právo spojené s postupovanou pohledávkou.

Soud při podřazování práva na zaplacení smluvní pokuty pod práva spojená s pohledávkou argumentuje především zajišťovacím charakterem smluvní pokuty, když uvádí: „S postoupenou pohledávkou přechází (...) i její příslušenství (§ 121 odst. 3 obč. zák.) a všechna práva s ní spojená, zejména práva na zajištění. (...) Změnou závazku postoupením pohledávky přechází ze zákona na nového věřitele pohledávka (...) též včetně všech tzv. vedlejších práv, z nichž na prvním místě vystupují výhody práv zajišťovacích, i když tato práva nejsou výslovně ve smlouvě o postoupení pohledávky konkretizovaná (§ 528 odst. 1 obč. zák.). Od účinnosti postoupení svědčí jistota postupníkovi a zároveň s pohledávkou přechází z postupitele na postupníka zajišťovací prostředky. (...) Zajištění pohledávky trvá i nadále a svědčí postupníkovi.“

Nesouhlas s uvedeným rozhodnutím vyjádřil D. Patěk. V článku uvedeném v Právních rozhledech¹⁴⁸ na podporu samostatnosti práva na zaplacení uvádí, že toto právo „(...) zcela postrádá zajišťovací charakter, když má výlučně funkci kompenzační a sankční.“ Zajišťovací charakter má pouze ujednání o smluvní pokutě, jehož právní osud je proto spojen se zajišťovanou pohledávkou.

¹⁴⁸ Patěk, D. Osud smluvní pokuty při cesi zajištěné pohledávky (aneb k akcesoritě smluvní pokuty). Právní rozhledy, 2008, č. 8, s. 295.

S uvedeným nelze než souhlasit. Už v kapitole věnované funkcím smluvní pokuty jsem uvedla, že kompenzační a trestní funkce smluvní pokuty se aktivizují momentem porušení zajištěné povinnosti, tedy momentem selhání zajišťovací funkce smluvní pokuty. Od tohoto momentu tedy nelze mluvit o zajišťovacím charakteru smluvní pokuty. Proto právo na zaplacení smluvní pokuty už není zajišťujícím právem, jež by spadalo pod pojem „práv spojených“, ale právem samostatným. Jsem tedy toho názoru, že závěry dovozené Nejvyšším soudem nejsou věcně správné. Uvedené rozhodnutí však nelze přehlížet, a proto by smluvní strany smlouvy o postoupení pohledávky pro jistotu měly vždy výslovně určit, že již samostatná práva na zaplacení smluvní pokuty nejsou předmětem postoupení, jestliže taková je jejich vůle.

12. PRODLENÍ S PLACENÍM SMLUVNÍ POKUTY NEBO ÚROKŮ Z PRODLENÍ

I když jsou smluvní pokuta a úroky z prodlení samy nejčastěji důsledkem prodlení s plněním závazku (respektive u úroků z prodlení je tomu tak vždy), prodlení se může týkat i placení jich samotných. Proto je vhodné rozebrat blíže i důsledky, jež bude mít pro věřitele a dlužníka fakt, že nebyly zaplacený řádně a včas.

12.1 Splatnost smluvní pokuty a úroků z prodlení

Předtím, než přistoupím k rozboru důsledků prodlení s placením smluvní pokuty a úroků z prodlení, je nutno si objasnit, kdy se vlastně tyto sekundární peněžitě pohledávky věřitele stávají splatnými.

Jak již vyplynulo z předešlého výkladu, předpokladem pro vznik práva na **smluvní pokutu** je platné ujednání o smluvní pokutě, existence hlavní zajišťované povinnosti a následné porušení této povinnosti dlužníkem. Splněním těchto podmínek však ještě věřiteli nevzniká bez dalšího nárok na smluvní pokutu, ten vzniká až splatností smluvní pokuty. Protože zákonná ustanovení upravující smluvní pokutu neobsahují úpravu její splatnosti, uplatní se ustanovení § 340 ObchZ stanovující obecnou dobu splatnosti. Podle odstavce 1 tohoto ustanovení zákonodárce počítá především s dohodou smluvních stran, v níž si splatnost

smluvní pokuty sjednají¹⁴⁹. V případě absentující dohody stran o splatnosti smluvní pokuty (což je v praxi pravidlem¹⁵⁰) se však uplatní pravidla odstavce 2, podle kterého je dlužník „(...) *povinen závazek splnit bez zbytečného odkladu po té, kdy byl věřitelem o plnění požádán.*“ Věřiteli v takovém případě vznikne porušením zajištěného závazku pouze „*latentní oprávnění*“¹⁵¹, jež musí nejdříve uplatnit u dlužníka. Splatnou se totiž smluvní pokuta podle ustanovení § 340 odst. 2 ObchZ stane až po splnění dvou dalších podmínek, a to výzvou dlužníka k zaplacení a uplynutím určité nikoliv zbytečně dlouhé doby odkladu.

U **úroků z prodlení** naopak ze znění § 369 odst. 1 ObchZ¹⁵² plyne, že věřiteli vzniká nárok ze zákona počátkem prodlení dlužníka se splněním svého peněžitého závazku. Může jej proto uplatnit u soudu, jakmile se dlužník dostane do prodlení, aniž by jej musel speciálně k placení úroků z prodlení vyzývat. Tento závěr dovodil i Krajský soud v Ostravě¹⁵³. V předmětné věci žalovaný na svou obranu proti žalobě namítal, že žalobce mu neposlal správné vyúčtování úroků z prodlení. Soud však dovodil, že „(...) *předpokladem uplatnění práva na úhradu úroků z prodlení není jeho vyúčtování, ale toto právo vzniká prodlením s úhradou kupní ceny.*“

12.2 Důsledky prodlení s placením smluvní pokuty a úroků z prodlení

Jelikož jsou povinnost platit úroky z prodlení bezvýjimečně a povinnost platit smluvní pokutu v drtivé většině případů peněžitými závazky, doktrína se zabývá i otázkou, zda v případě, že dlužník prodlevá s jejich úhradou, je možné po něm požadovat úroky z prodlení na základě ustanovení § 369 odst. 1 ObchZ. Nucen zabývat se touto otázkou už byl i Nejvyšší soud ČR.

Pokud jde o **smluvní pokutu**, Nejvyšší soud podle mých znalostí nikdy nebyl postaven před dovolání, v němž by možnost (respektive nemožnost) požadovat úroky z prodlení ze smluvní pokuty byla klíčovou otázkou, což svědčí i o tom, že odpověď na ní je jednoznačná. Z několika

¹⁴⁹ V takové dohodě je pak samozřejmě možné sjednat splatnost i k momentu porušení zajištěné povinnosti.

¹⁵⁰ Patěk, D., op. cit. sub 13, s. 52.

¹⁵¹ Bejček, J. Nekonvenční použití konvenční pokuty. Ekonom, 1994, č. 4, str. 55

¹⁵² § 369 odst. 1 ObchZ: „*Je-li dlužník v prodlení se splněním peněžitého závazku nebo jeho části a není smluvna sazba úroků z prodlení, je dlužník povinen platit z nezaplacené částky úroky z prodlení určené ve smlouvě, jinak určené předpisy práva občanského.*“

¹⁵³ Rozhodnutí Krajského obchodního soudu v Ostravě ze dne 24.10.1994, sp. zn. 12 Cm 287/93. In Štenglová, I. Přehled judikatury ve věcech obchodních závazkových vztahů. 2. vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 97.

jeho rozhodnutí¹⁵⁴ v jiných věcech lze nepřímou dovodit, že dostane-li se dlužník do prodlení s hrazením smluvní pokuty, vzniká mu tím povinnost platit úroky z prodlení z částky, s jejíž hrazením prodlévá.

Jiná je situace u prodlení s hrazením **úroků z prodlení**. Neuhradí-li dlužník včas úroky z prodlení, věřitel za to nebude kompenzován. Otázkou prodlení s placením úroků z prodlení, jejichž výše je už určena konečnou částkou, protože dlužník uhradil jistinu, byl konfrontován dokonce velký senát Nejvyššího soudu¹⁵⁵ poté, co jeho malý senát dospěl k opačnému stanovisku, než bylo vyjádřeno v dřívějších rozhodnutích¹⁵⁶ jiných senátů. Velký senát vycházel z toho, že úroky z prodlení jsou příslušenstvím pohledávky, a to (jak zdůraznil) i po zaplacení hlavní pohledávky. Dále uvedl: *„Právo požadovat po dlužníku příslušenství z příslušenství (zde úroky z prodlení ze smluvených úroků) pak věřitel nemá proto, že ani občanský ani obchodní zákoník mu tuto možnost nepřiznávají.“* V závěru rozhodnutí Nejvyšší soud potvrdil, že vyloučena samozřejmě není smluvní dohoda mezi věřitelem a dlužníkem o tom, že sjednané úroky se stanou součástí jistiny.

V literatuře lze najít i názory polemizující s uvedenými závěry Nejvyššího soudu. M. Tomsa¹⁵⁷ souhlasí, že právní úprava neumožňuje požadovat příslušenství z příslušenství, domnívá se však, že od momentu zaplacení jistiny, se neuhrazené úroky z prodlení stávají samostatnou pohledávkou. Je tomu tak právě proto, že úroky z prodlení jsou „jen“ příslušenstvím, netvoří tedy součást věci, ani nepřirůstají k jistině. Po tom, co dlužník zaplatí jistinu, mu tedy zůstává samostatný závazek k zaplacení neuhrazených úroků z prodlení a prodlévá-li s jeho plněním, je povinen platit odpovídající zákonné úroky z prodlení.

¹⁵⁴ Viz například rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.3.2003, sp. zn. 33 Odo 105/2003 nebo rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.12.2005 sp. zn. 33 Odo 1325/2004. Ani v jednom z nich žádným způsobem Nejvyšší soud nezpochybňuje ty části rozhodnutí odvolacích soudů, které pojednávají o povinnosti dlužníka hradit úroky z prodlení ze splatné smluvní pokuty.

¹⁵⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24.3.2004, sp. zn. 35 Odo 101/2002.

¹⁵⁶ Srov. například rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4.3.2002, sp. zn. 33 Odo 47/2002, kde uvedl: *„Nesplacení smluvních úroků v dohodnuté lhůtě opravňuje věřitele vymáhat po dlužníkovi úrok z prodlení, neboť nesplacené smluvní úroky se stávají dluhem, a podle § 517 obč. zák. může věřitel po dlužníkovi požadovat vedle plnění i úrok z prodlení. Proto je možno požadovat úrok z prodlení z nezaplacených smluvených úroků.“*

¹⁵⁷ Tomsa, M., op. cit. sub 57, s. 349.

Silným argumentem, pro něž se kloním k posléze uvedenému závěru, je znění ustanovení § 330 odst. 2 ObchZ¹⁵⁸, jehož používá na podporu své teze i M. Tomsa. Podle tohoto ustanovení se při absentujícím určení ze strany dlužníka, kterou část svého celkového dluhu hradí, započte jeho plnění nejdřív na úroky z prodlení a jen zbývající částka na jistinu. To znamená, že až do momentu, kdy zaplatí celou dlužnou částku, mu budou narůstat další úroky z prodlení z nesplacené části jistiny. Přijmeme-li závěry Nejvyššího soudu za správné, museli bychom zároveň uznat, že dlužník, jenž při částečné úhradě svého dluhu určí, že platí jistinu, neuhradí však úroky z prodlení, bude zvýhodněn, když pro své další prodlení už nebude nijakým způsobem sankcionován.

13. PROMLČENÍ PRÁVA NA SMLUVNÍ POKUTU A ÚROKY Z PRODLENÍ

Promlčení je jedním z důsledků marného plynutí času a podléhá mu podle kogentního ustanovení § 387 odst. 2 ObchZ všechna práva ze závazkových vztahů kromě práva vypovědět smlouvu uzavřenou na dobu neurčitou. Výjimkou tedy nejsou ani smluvní pokuta a úroky z prodlení.

Promlčení vede k oslabení práva domoci se ochrany u soudu. Uplyne-li promlčecí doba, aniž by věřitel své právo vykonal, a namítne-li dlužník promlčení, dochází k zániku nároku a soud věřiteli jeho právo nepřizná. I po ztrátě nároku však nadále právo existuje jako právo naturální. Dlužník tedy může dobrovolně splnit promlčenou pohledávku a přijetí tohoto plnění věřitelem nebude bezdůvodným obohacením¹⁵⁹.

Účelem institutu promlčení je především zamezit soudním sporům s velmi složitým dokazováním, k nimž by docházelo, nebyla-li by možnost uplatnit právo u soudu časově omezena. Současně je tím chráněn dlužník, který tak nemusí po neomezeně dlouhou dobu uchovávat doklady k úspěšné obraně v případných soudních sporech.

¹⁵⁸ „Při plnění peněžitého závazku se započte placení nejprve na úroky a potom na jistinu, neurčí-li dlužník jinak.“

¹⁵⁹ Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné 1. 5. vydání. Praha: ASPI, 2009, s. 253.

Problematika promlčení, a to zejména ve vztahu k běhu promlčecí doby, představuje v teorii předmět sporů. Protože jak právo na smluvní pokutu, tak i právo na úroky z prodlení jsou vždy důsledky porušení povinnosti, platí pro ně, že „(...) počíná promlčecí doba běžet dnem, kdy byla povinnost porušena.“¹⁶⁰

Názory tedy zůstávají jednotné, pokud jde o **smluvní pokutu** sjednanou jednorázovou částkou, na niž věřiteli vzniká právo okamžikem porušení povinnosti. Z uvedeného totiž jednoznačně plyne, že promlčecí doba začne běžet prvním dnem prodlení dlužníka pro celou tuto částku (tj. ve stejný okamžik, jako tomu bude u hlavní pohledávky). Právo na zaplacení smluvní pokuty se tak promlčí spolu se zajištěnou jistinou.

Komplikovanější je situace, je-li smluvní pokuta stanovena sazbou za každý den prodlení. O takto sjednané smluvní pokutě a jejím promlčení Nejvyšší soud¹⁶¹ konstatoval: „(...) každým dalším dnem po dobu, po kterou trvá prodlení, dlužník opětovně porušuje svoji povinnost plnit řádně a včas, a proto za každý další den prodlení vzniká věřiteli další právo na smluvní pokutu (...) U práva na zaplacení smluvní pokuty sjednané procentní sazbou ze stanovené částky za každý den prodlení s placením peněžitého závazku proto počíná běžet promlčecí doba (...) nejen prvním dnem prodlení, ale i každým dalším dnem prodlení, za který vzniklo věřiteli další právo na smluvní pokutu. Právo na zaplacení takto sjednané smluvní pokuty vzniklé za určitý den prodlení se proto promlčí uplynutím čtyřleté promlčecí doby počítané od tohoto dne (...)“ Toto ve svých důsledcích znamená, že věřitel bude moci u soudu úspěšně uplatnit nárok na zaplacení té části celkové částky smluvní pokuty, na niž mu vzniklo právo za poslední čtyři roky (obecná délka promlčecí doby)¹⁶² a promlčení se bude týkat pouze nároků věřitele za dny, od nichž do podání žaloby uběhla doba delší, než jaká je délka promlčecí doby.

Vycházíme-li však ze smyslu promlčení, považuji uvedený závěr pro své důsledky za nepřijatelný. Tím, že dovoluje věřitelům žalovat smluvní pokutu z porušení povinností dávno promlčených, nebrání soudním sporům se složitým dokazováním a současně věřitelům

¹⁶⁰ Srov. § 393 odst. 1 ObchZ.

¹⁶¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.10.2002, sp. zn. 29 Odo 847/2001.

¹⁶² Srov. § 397 ObchZ.

umožňuje vyvíjet na dlužníky nátlak směřující ke splnění povinností promlčených, chtějí-li předejít pravidelným žalobám věřitelů na zaplacení nově vznikajících práv na zaplacení smluvní pokuty.

Právě kvůli popírání smyslu promlčení uvedeným závěrem Nejvyššího soudu se v literatuře objevují nesouhlasné názory, jež se snaží vyřešit otázku vlivu promlčené jistiny na další vznik práv na smluvní pokutu. Například D. Patěk¹⁶³ nabízí v souladu s účelem promlčení vnést do právních vztahů právní jistotu a s akcesorickou povahou ujednání o smluvní pokutě řešení, podle něhož práva na zaplacení smluvní pokuty, která vznikla až po promlčení zajištěné pohledávky, sice vznikají jako samostatná práva dále, avšak už od svého vzniku jsou promlčena a existují jen jako naturální práva.

Přestože se ve výše uvedené věci Nejvyšší soud zabýval takovou konstrukcí smluvní pokuty, jež se uplatňuje u **úroků z prodlení**¹⁶⁴, překvapivě u úroků dospěl o pár let později k opačnému závěru¹⁶⁵, a sice, že právo na celou částku úroků z prodlení se promlčuje jednorázově, bez přihlídnutí k celkové délce prodlení, a to od prvního dne prodlení. Doslova uvedl, že *„Dojde-li k promlčení hlavního závazkového vztahu, nemůže se takový právní následek uplynutí času nevztahovat k závazku vedlejšímu (akcesorickému).“* Tvrzení dovolatele, že za každý den trvajících prodlení vzniká věřiteli další nové právo na úrok z prodlení (čili tak, jak judikoval Nejvyšší soud v souvislosti se smluvní pokutou) zamítl s tím, že to ve svých důsledcích popírá fakt, že úroky z prodlení jsou příslušenstvím pohledávky. I když by se tedy zdálo, že zmíněná rozhodnutí si vzájemně odporují, rozlišující kritérium vidí Nejvyšší soud v tom, že zatímco úroky z prodlení jsou příslušenstvím, smluvní pokuta je samostatným nárokem. Proto soud v rozhodnutí současně dodal, že názorem o promlčení úroků z prodlení současně s promlčením hlavní pohledávky není dotčen jeho názor o samostatném promlčení jednotlivých práv na zaplacení smluvní pokuty vyjádřený v dříve zmíněném rozhodnutí.

¹⁶³ Patěk, D., op. cit. sub 13, s. 56.

¹⁶⁴ Tj. procentní sazba z určité peněžité částky za určitou dobu prodlení.

¹⁶⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.2006, sp. zn. 3173/2005.

Mám-li použít k dovození závěrů judikaturu Nejvyššího soudu, lze uzavřít, že výhodnější režim pro věřitele má smluvní pokuta, která mu umožňuje se alespoň částečně hojit ještě dlouho po promlčení primární pohledávky.

14. ROZLIŠOVÁNÍ MEZI SMLUVNÍ POKUTOU A ÚROKY Z PRODLENÍ

Jak dokazují předchozí kapitoly věnující se porovnání smluvní pokuty a úroků z prodlení, okolnost, zda bude určitá majetková sankce podřazena pod režim smluvní pokuty nebo úroků z prodlení, nebude pro smluvní strany zdaleka bez významu. Není však v praxi výjimkou, že z ujednání smluvních stran není jasné, jakou majetkovou sankci měly v úmyslu sjednat.

14.1 Chybějící nebo nejasné označení

Často dochází k případům, kdy si strany dojednávají jako důsledek prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku sankci určenou procentní sazbou stanovenou za určitou dobu prodlení, tuto sankci však nijako nepojmenují¹⁶⁶, případně ji označí nejasně (užijí termíny typu „sankce“, „penále“, „zdržné“, „pokuty“, „sankční úroky“¹⁶⁷). V případném soudním sporu si pak soud kvůli veškerým odlišnostem institutů smluvní pokuty a úroků z prodlení bude muset před vydáním rozhodnutí ujasnit, o kterou ze zmíněných sankcí ve smlouvě jde.

V takových případech soudům nezbyvá nic jiného než přistoupit k aplikaci výkladových pravidel¹⁶⁸. Podle nich je na prvním místě úmysl jednajících osoby, to však jen za předpokladu, že byl nebo musel být znám druhé straně ujednání.¹⁶⁹ Není-li možné vyložit projev vůle podle uvedeného pravidla, vyloží se podle významu, který by mu zpravidla přikládala osoba v postavení osoby, které byl projev vůle určen.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Například: „Dostane-li se kupující do prodlení se splacením kupní ceny, je povinen zaplatit prodávajícímu částku odpovídající 5% z nezaplacené části kupní ceny za každý, a to i započatý, měsíc prodlení.“

¹⁶⁷ Bejček, J. Skrytá úskalí smluvní pokuty. Ekonom, 1993, č. 30, s. 60.

¹⁶⁸ Nebylo-li by možné obsah ujednání určit ani na jejich základě, jednalo by se o ujednání neplatné pro nedostatek určitosti nebo srozumitelnosti. K tomu srov. § 37 odst. 1 ObčZ.

¹⁶⁹ Srov. § 266 odst. 1 ObchZ.

¹⁷⁰ Srov. § 266 odst. 2 ObchZ.

I když klasifikace sjednaných majetkových sankcí bude vždy podléhat posouzení konkrétních skutkových okolností, praxe soudů dokazuje, že je-li pro případ prodlení s plněním peněžitého závazku sjednána sankce ve výše uvedené formě (tj. procentem z dlužné částky za určité období), soudy mají tendenci takové ujednání vykládat spíše jako dohodu o smluvním úroku z prodlení¹⁷¹.

O sankci **nepojmenované** rozhodl Nejvyšší soud ve věci se sp. zn. 32 Odo 175/2006¹⁷². Smluvní strany v tomto případě sjednaly povinnost prodávajícího dlužníka uhradit jedno procento denně z dlužné částky. Článek smlouvy, jehož součástí bylo předmětné ustanovení byl sice nadepsán „Sankce a penále“, přímo v textu ustanovení však chyběl jakýkoliv název této sankce. Nejvyšší soud nepovažoval ujednání za neurčité ani nesrozumitelné, naopak dovodil, že *„(...) je z něho zřejmé, že v případě prodlení se zaplacením faktury (...) ve lhůtě 30 dnů (...) je zhotovitel oprávněn účtovat za každý den prodlení 1 % z účtované částky (...)“* a dále že *„(...) lze dospět k závěru, že jde o sjednanou vyšší sazbu úroku z prodlení, nikoliv o sjednání smluvní pokuty, neboť tomuto projevu vůle by tento význam zpravidla přikládala osoba, které by byl tento úkon určen (...)“*

Jako příklad výkladu sankce s **označením nejasným** lze uvést další rozhodnutí Nejvyššího soudu¹⁷³, v němž posuzoval majetkovou sankci nazvanou „penále“. V něm dovodil zřejmost úmyslu žalobce sjednat úrok z prodlení ve výši 1%, dodal však, že při užití pojmu „penále“ tento úmysl nebyl, ani nemohl být žalovanému znám. Pokračoval ovšem dále tím, že *„Žalovaný si však byl vědom toho, že v případě prodlení s úhradou faktury, bude povinen platit sjednanou majetkovou sankci. V tomto ujednání by osoba, které byl takovýto projev vůle určen, spatřovala zpravidla, a to zejména s ohledem na to, že tímto ujednáním je sankcionováno prodlení se splněním peněžitého závazku, tj. s ohledem na obsah tohoto ujednání, sjednání úroku z prodlení, tj. její vyšší sazby oproti sazbě stanovené v § 369 odst. 1 obch. zákoníku (...)“* a že závěru o tom, že byl sjednán úrok z prodlení *„(...) nebrání ani použitý výraz 'penále', neboť v obchodním styku se tomuto výrazu obvykle přisuzuje význam majetková sankce pro případ nikoliv včasného nebo nikoliv řádného splnění závazku (...)“*

¹⁷¹ Čech, P. Smluvní pokuta versus úrok z prodlení. Právní rádce, 2008, č. 4, s. 28.

¹⁷² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.11.2007, sp. zn. 32 Odo 175/2006.

¹⁷³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.1999, sp. zn. 33 Cdo 1148/98.

14.2 Úrok z prodlení sjednaný jako jednorázové plnění

Kromě výše uvedených případů absentujících nebo nejasných označení, dochází i k případům, kdy smluvní strany sjednají majetkovou sankci, která svou povahou a konstrukcí odpovídá smluvní pokutě, smluvní strany ji však označí jako úroky z prodlení.

Příkladem i tady může být spor, jenž se dostal až před Nejvyšší soud¹⁷⁴. Ten se zabýval povahou ustanovení smlouvy o dílo, jež pro případ prodlení objednatele s úhradou vyúčtování zhotovitele za provedené dílo stanovil právo zhotovitele na „(...) úrok z prodlení ve výši 0,1 % dlužné částky, který mu bude objednatel povinen zaplatit na podkladě písemné výzvy (...)“. Nejvyšší soud při klasifikaci sjednané majetkové sankce vyšel ze systematického zařazení předmětného ustanovení v odstavci s názvem „Smluvní pokuty“ a dále z porovnání institutů smluvní pokuty a úroků z prodlení, zejména pak jejich konstrukce. Ve své obsáhlé argumentaci konstatoval, že zatímco úroky z prodlení „(...) postihují prodlení s plněním peněžitého dluhu, a to procentní sazbou ze základu (z jistiny) v závislosti na délce doby prodlení (...)“, z čehož dále dovodil, že mají vždy povahu opěťujícího se plnění, smluvní pokuta na druhou stranu „(...) sice může být určena i procentní sazbou (ze stanoveného základu) obdobně jako úrok z prodlení, zpravidla však je určena pevnou částkou i bez závislosti na plynutí času (tedy jednorázově), a tudíž obvykle nebývá opěťujícím se plněním (...)“ Vzhledem k tomu, že sankce, která byla v posuzovaném případě smluvními stranami sjednána, byla konstruována jako částka jednorázová, Nejvyšší soud potvrdil rozhodnutí odvolacího soudu, jenž ji posoudil jako smluvní pokutu.

Na základě rozebraných rozhodnutí Nejvyššího soudu se lze dopracovat k závěru, že bude-li mít soud ujednání o majetkové sankci postihující prodlení se splněním peněžitého závazku z důvodu jejího označení za nejasné a tato sankce bude mít konstrukci zákonných úroků z prodlení, soud ujednání posoudí v obchodněprávních vztazích za ujednání o odchylné výši úroků z prodlení. Naopak, bude-li prodlení sankcionováno částkou jednorázovou (klidně však stanovenou i procentem ze stanoveného základu), lze spíše očekávat klasifikaci ve prospěch smluvní pokuty.

¹⁷⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.7.2007, sp. zn. 32 Odo 612/2005.

ZÁVĚR

Vzhledem k absenci uceleného zpracování vztahu smluvní pokuty a úroků z prodlení a všestranné komparace těchto institutů jsem si v úvodu této práce stanovila za cíl co nejkomplexněji porovnat vlastnosti a projevy smluvní pokuty a úroků z prodlení a tím jednak ujasnit jejich vzájemný poměr, zajišťují-li včasné a řádné plnění peněžitého závazku, ale zejména dovést závěry o kladných a záporných stránkách obou těchto institutů, a to vždy ve vztahu k druhé alternativě.

Možnost komplexního porovnání byla od počátku částečně limitována rozsahem této práce. I přes toto omezení se však domnívám, že se mi podařilo dostatečně uceleně rozebrat nejdůležitější aspekty právního režimu smluvní pokuty a úroků z prodlení a vyvodit z toho důsledky pro výhodnost, respektive nevýhodnost každého z těchto institutů. I když se na první pohled může zdát, že zejména v případech shodné konstrukce smluvní pokuty a úroků z prodlení nemůže být mezi uvedenými instituty velký rozdíl, bližší zkoumání, jemuž byly tyto instituty v práci podrobeny, dokazuje, že opak je pravdou a spíše se zdá, že odlišnosti převažují nad společnými rysy. Smluvní pokuta a úroky z prodlení vykazují rozdíly v mnoha oblastech, od právního titulu vzniku povinnosti je platit, přes jejich formy, osoby, jež se mohou k jejich zaplacení zavázat, a dále odlišné důsledky sjednání nepřiměřené výše, až po odlišný režim promlčení práv na jejich zaplacení.

Porovnání ukázalo, že jen v nemnoha oblastech, v nichž jsem instituty porovnávala, neexistují spory. Takovými oblastmi bez otazníků, v nichž jsou jednotné jak názory akademiků, tak i soudců, jsou například právní titul vzniku povinnosti platit smluvní pokutu či úroky z prodlení nebo dále také formy, v nichž je možné sjednat smluvní pokutu a úroky z prodlení. V těchto případech bylo snadné porovnat tyto instituty a dovést v tomto směru rozdíl či shodu mezi smluvní pokutou a úroky z prodlení.

Právě kvůli již zmíněné skromnosti zákonné úpravy rozebíraných institutů je však většina rozebíraných témat sporná, když se teorie v názorech rozchází. V takových případech jsem kromě kritického zhodnocení uvedených názorů použila k dovození závěrů rozhodnutí

Nejvyššího soudu, byla-li k dispozici. Přestože v České republice nemají rozhodnutí soudů povahu závazného pramene práva, a to ani v případě rozhodnutí Nejvyššího soudu, soudy nižších stupňů z nich vycházejí a tato rozhodnutí tedy mají faktickou autoritu. Právě pro jejich faktickou autoritu se domnívám, že i v případě nesouhlasu s jednotlivými rozhodnutími, je třeba závěry (a to zejména závěry o větší výhodnosti jednoho z institutů pro aplikační praxi) dovozovat na jejich základě. Přesto jsem však případný nesouhlas vždy uvedla, aby tak mohl sloužit minimálně jako podnět k úvahám o vhodnějších způsobech řešení sporných otázek.

Pokud jde o zmíněnou kategorii sporných otázek, existují oblasti, v nichž nejasnosti panovaly v 90. letech; právě Nejvyšší soud jim však učinil konec a dnes je jeho názor obecně přijímán i v teorii. Jedná se především o možnost sjednání smluvní pokuty pro případ prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku, s tím související možnost souběhu smluvní pokuty a úroků z prodlení a v neposlední řadě možnost sjednání stejné konstrukce výpočtu smluvní pokuty, jako je tomu u úroků z prodlení.

Práce ovšem ukázala, že jsou i otázky, k nimž se už Nejvyšší soud vyjadřoval, část teorie však s ním polemizuje a na akademické půdě tedy předmětné otázky zůstávají nedořešeny. Typickým příkladem je rozdíl v režimu promlčování práva na smluvní pokutu či úroky z prodlení i přes jejich stejnou konstrukci či dále nemožnost požadovat úroky z prodlení z částky úroků z prodlení, s jejíž placením dlužník prodlévá. V těchto případech Nejvyšší soud dovozuje různý režim pro smluvní pokutu a úroky z prodlení ze skutečnosti, že zatímco úroky z prodlení jsou příslušenstvím, smluvní pokuta nikoliv. Závěry, k nimž však toto rozlišování vede, vyznívají často absurdně a neprakticky, což je hlavním důvodem, proč se s nimi teorie nemůže ztotožnit.

Další skupinou sporných otázek jsou pak ty, v nichž je možné zákonnou úpravu vykládat různě a Nejvyšší soud zatím svůj výklad neposkytl. Takovou, zatím neřešenou, oblastí je především možnost sjednat vyloučení práva na úroky z prodlení a dále výklad § 369a ObchZ, a to zejména ve vztahu k odpovědnostnímu principu založenému tímto ustanovením pro vztahy, jejichž předmětem je úplatná dodávka zboží a služeb.

Významným problémem (a to zejména pro aplikační praxi) zůstává to, jaká výše smluvní pokuty a úroků z prodlení je ještě přiměřená. Touto otázkou se zabývá teorie a je častým předmětem posuzování i před Nejvyšším soudem, avšak vzhledem k jedinečnosti jednotlivých případů je nemožné poskytnout obecně platné meze, jimiž by se smluvní strany mohly řídit při sjednávání jejich výše. Tady se proto nejedná o spor, ale pouze o nemožnost poskytnutí odpovědi, jež by byla uspokojivá pro praxi. Ta se proto musí spokojit s pro ní až příliš obecným závěrem, že posouzení nepřiměřenosti výše bude vždy záležet na konkrétních okolnostech případu.

Konečně je specifickým problémem akcesorita smluvní pokuty, resp. závazkového právního vztahu založeného ujednáním o smluvní pokutě. V tomto případě totiž část teorie tuto akcesoritu relativizuje a dovozuje z ní výjimky, zatímco jiná část přisuzuje zmíněnému závazkovému vztahu bezvýjimečný akcesorický charakter. Specifičnost nejednoty názorů na akcesoritu však spočívá v tom, že tyto teoretické názorové rozdíly nevedou jejich představitele k dovozování rozdílných praktických důsledků. Obě skupiny totiž jednotně dovozují, že právo na zaplacení smluvní pokuty, jež vzniklo v důsledku takového porušení zajištěné povinnosti, k němuž došlo před zánikem smlouvy, trvá dále i po jejím zániku. Liší se tedy pouze jejich argumentace.

Mám-li na závěr shrnout výsledky porovnání smluvní pokuty a úroků z prodlení z hlediska větší výhodnosti sjednání jednoho z těchto institutů jako důsledku postihujícího dlužníka prodávajícího s plněním peněžitého závazku, obecně vychází porovnání příznivěji pro smluvní pokutu (posuzujeme-li výhodnost z pohledu věřitele). Ta z rozebírané dvojice představuje zajištění flexibilnější, a to vzhledem k možnosti sjednat ji nejen v peněžité formě, ale také například díky možnosti zavazát k zaplacení smluvní pokuty osobu odlišnou od primárního dlužníka. Vzhledem k neschopnosti soudní praxe poskytnout obecně aplikovatelné hranice přiměřenosti výše smluvní pokuty a úroků z prodlení je pak obrovskou výhodou smluvní pokuty moderační právo soudů. V důsledku jeho existence nemůže vést sjednání smluvní pokuty v nepřiměřené výši k neplatnosti ujednání kvůli rozporu s dobrými mravy, ale pouze k moderaci sjednané částky¹⁷⁵, což je bezesporu akceptovatelnější důsledek. Na základě dalších rozhodnutí Nejvyššího soudu jsou pak oproti úrokům z prodlení

¹⁷⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.10.2009, sp. zn. 31 Cdo 2707/2007.

pro věřitele výhodnější důsledky prodlení s placením smluvní pokuty¹⁷⁶ a také režim promlčení práva na smluvní pokutu¹⁷⁷.

¹⁷⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.3.2004, sp. zn. 35 Odo 101/2002.

¹⁷⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.10.2002, sp. zn. 29 Odo 847/2001 a rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.2006, sp. zn. 3173/2005.

SEZNAM POUŽITÝCH SKRATEK

- ObčZ** zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
- ObchZ** zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie:

- *Bejček, J., Eliáš, K., Raban, P. a kol.* Kurs obchodního práva: Obchodní závazky. 4. vydání. Praha: C. H. BECK, 2007.
- *Dědič, J., Čech, P.* Obchodní právo po vstupu ČR do EU, 2. vydání. Bova Polygon, 2005.
- *Eliáš, K. a kol.* Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek. § 488-880. Linde Praha, a.s., 2008.
- *Švestka, J., Dvořák, J. a kol.* Občanské právo hmotné 1. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.
- *Švestka, J., Dvořák, J. a kol.* Občanské právo hmotné 2. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.
- *Fiala J., Kindl, M. a kol.* Občanský zákoník. Komentář. I. Díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.
- *Hejda, J.* Poznámky k některým etickým kategoriím aplikovaným v obchodním právu. In *Štenglová, I.* (ed.), Pocta Miloši Tomsovi k 80. Narozeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.
- *Kobliha, I., Kalfus, J., Krofta, J., Kovařík, Z., Kozel, R., Pokorná, J., Svobodová, I.* Obchodní zákoník, Komentář. Praha: Linde Praha a.s., 2006.
- *Patěk, D.* Smluvní pokuta v obchodních vztazích. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006.
- *Pelikánová, I.* Komentář k obchodnímu zákoníku. 3. díl. § 261 – 408. 2. vydání. Praha: Linde Praha a.s., 1998.
- *Plíva, S.* Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2006.
- *Rouček, F., Sedláček, J.* Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému. Díl V. Praha: Nakladatelství V. Linhart, 1937.
- *Slováková, Z., Zbrnková, R.* Několik úvah o smluvní pokutě. In Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008.
- *Štenglová, I.* Přehled judikatury ve věcech zajištění závazků. 1. vydání. Praha: ASPI, 2005.
- *Štenglová, I.* Přehled judikatury ve věcech obchodních závazkových vztahů. 2. vydání. Praha: ASPI, 2005.

- Štenglová, I., Tomsa, M., Plíva, S. Obchodní zákoník. Komentář. 11. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006.
- Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009.

Články:

- *Bejček, J.* Pět letmých pozastavení nad poslední loňskou novelou obchodního zákoníku, *Právní rozhledy*, 2005, č. 11, s. 397 an.
- *Bejček, J.* Skrytá úskalí smluvní pokuty. *Ekonom*, 1993, č. 30, s. 60 an.
- *Bejček, J.* Nekonvenční použití konvenční pokuty. *Ekonom*, 1994, č. 4, s. 54 an.
- *Bejček, J.* Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1995, č. 1, s. 31 an.
- *Biolek, V., Wildt, P.* K rozlišování mezi smluvní pokutou a úrokem z prodlení. *Právní rozhledy*, 1997, č. 9, s. 465 an.
- *Čech, P.* K určitosti dohody o smluvní pokutě. *Právní rádce*, 2008, č. 3, s. 11 an.
- *Čech, P.* Smluvní pokuta versus úrok z prodlení. *Právní rádce*, 2008, č. 4, s. 21 an.
- *Čech, P.* K přiměřenosti smluvní pokuty. *Právní rádce*, 2008, č. 5, s. 24 an.
- *Červenka, J.* Promlčení úroků z prodlení při promlčené jistně peněžitého dluhu (závazku). *Bulletin advokacie*, 2004, č. 9, s. 59 an.
- *Doležil, T., Havel, B.* Příliš těžké břemeno harmonizace – k novele obchodního zákoníku. *Právní rozhledy*, 2005, č. 10, s. 354 an.
- *Eliáš, K.* Smluvní pokuta z pohledu právní doktríny i praxe. *Obchodní právo*, 2001, č. 10, s. 2 an.
- *Hušek, J.* Smluvní (konvenční) pokuta v obchodních vztazích. *Obchodní právo*, 1994, č. 6, s. 2 an.
- *Kovařík, Z.* Smluvní pokuta. *Právní rozhledy*, 1999, č. 9, s. 454 an.
- *Marek, K.* Poznámka k limitaci náhrady škody. *Právní rádce*, 2007, č. 2, s. 32 an.
- *Nováček, R.* Přiměřenost smluvní pokuty a moderační právo soudu. *Právní rozhledy*, 2002, č. 3, s. 116 an.

- *Patěk, D.* Osud smluvní pokuty při cesi zajištěné pohledávky (aneb k akcesoritě smluvní pokuty). *Právní rozhledy*, 2008, č. 8, s. 294 an.
- *Petr, B.* Ještě jednou k problematice smluvních pokut. *Právní rozhledy*, 1999, č. 6, s. 203 an.
- *Plíva, S.* Smluvní pokuta. *Právo a podnikání*, 1999, č. 9, s. 2 an.
- *Polčák, R.* Smluvní pokuta a rozpor s dobrými mravy nebo zásadami poctivého obchodního styku, *Jurisprudence* 2004, č.1, s. 33 an.
- *Sedláček, T.* Promlčení smluvní pokuty a úroků z prodlení. *Právní rádce*, 2006, č. 5, s. 26 an.
- *Tomsa, M.* K úroku z prodlení u peněžitých obchodních závazků. In *Pocta Stanislavu Plívovi k 75. narozeninám*, Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 345 an.
- *Vymazal, L.* K zákazu úročení příslušenství. *Právní rádce*, 2008, č. 4, s. 30 an.

Internetové zdroje:

- Aktuální verze vládního návrhu nového občanského zákoníku na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html> (čerpáno dne 24.3.2010)
- Není-li uvedeno jinak, byly zdrojem rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR webové stránky www.nsoud.cz.

RESUMÉ

CONTRACTUAL PENALTY AND LATE CHARGES ACCORDING TO THE COMMERCIAL CODE

As the topic of this thesis indicates, it looks at two institutes of private law, namely contractual penalty and late charges.

A number of **reasons** led me to the decision to choose this topic for my thesis. Firstly, both contractual penalty and late charges are exceptionally common institutes that appear in many private-law relationships. The duty to pay late charges is a legal consequence of the debtor's delay with the payment of monetary debt. The creditor's right to late charges arises under statute if their monetary claim falls due and the debtor does not pay it. In relationships regulated by the Commercial Code the parties may agree upon the rate of the late charges but even without such an agreement, the creditor is entitled to late charges at the rate determined in the civil law regulations. On the other hand, the legal grounds of contractual penalty are in an agreement between the creditor and the debtor. Still, the contractual penalty has a very extended use in commercial relationships and it is frequently used in contracts as a securing instrument. Secondly, since the contractual penalty may secure any obligation arising out of a contract, there are cases where it secures that the debtor duly pay their monetary debt. This means that the debtor's delay with the payment of their monetary debt may be sanctioned twice – with an obligation to pay late charges and at the same time with an obligation to pay the agreed contractual penalty. Thirdly, the legal regulation of contractual penalty and late charges is very succinct. This fact results in many questions about the legal regime of late charges and contractual penalty.

The aim of the thesis is not to provide an in-depth theoretical explanation of contractual penalty and late charges; instead the chosen **method** is comparison. The thesis is focused on the above-mentioned situations where contractual penalty secures due payment of a monetary debt (i.e. situations already sanctioned by late charges) and attempts to determine their relationship and find out about the advantages and drawbacks of each of the analysed instruments.

The thesis is accordingly divided into **chapters**. After a brief look at the past and present legal regulation of contractual penalty and late charges and at their functions in the first two chapters, it continues with chapters 3 to 13, each one of them discussing a different aspect of the analysed institutes, comparing them from this perspective and thus concluding which one of the instruments is more advantageous for a creditor willing to secure their monetary claim. Aspects of contractual penalty and late charges investigated in these chapters include: (i) legal cause of the creation of obligations to pay contractual penalty or late charges, (ii) liability principle, (iii) formula of contractual penalty and late charges, (iv) scope of their applicability, (v) person obligated to pay them, (vi) their forms, (vii) consequences of agreeing upon an inadequately high or low amount/rate of contractual penalty or late charges, (viii) extent of dependence of these institutes on the primary debt, (ix) consequences of a default with their payment and (x) limitation of the right to contractual penalty or late charges. Eventually, the last chapter outlines how courts distinguish between contractual penalty and late charges in cases where the parties to the contract failed to properly and unambiguously name the instrument they had intended to agree upon. In those cases it is up to the court to decide whether what they have contracted is contractual penalty or late charges.

The comparison of the two institutes led to a **conclusion** that the legal regime of contractual penalty has more advantages for the creditor than late charges. Firstly, it offers more options, e.g. the possibility to put a person different from the primary debtor under the obligation to pay the contractual penalty, or to agree upon a contractual penalty in a non-monetary form. More importantly, should the parties agree upon a contractual penalty at an inadequately high amount, this may not constitute the invalidity of the agreement (like it would in the case of an inadequately high rate of late charges); instead it may only lead to the reduction of the amount by the court. Creditors should prefer contractual penalty also because of the possibility to claim late charges from the amount of contractual penalty that has not been paid duly and in time (contrary to the impossibility to claim these from the amount of late charges with the payment of which the creditor is in default) and because of a more advantageous regime of limitation of the right to contractual penalty.

KLÍČOVÁ SLOVA (KEY WORDS)

Smluvní pokuta (*contractual penalty*)

Úroky z prodlení (*late charges*)

Zajištění závazků (*security for obligations*)